

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Harmadik kötet. 1873.

I. Szám. Egy főbenjáró per a XVII. századból. *Nagy Ivántól*. 1873. 33 l. 10 kr. — II. Szám. Adalék 1352-ből az Arany Bulla néhány ozikkének alkalmazásához és magyarázásához. *Wenzel Gusztávtól*. 1873. 15 l. 10 kr. — III. Szám. Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andrennum előtti időből. *Wenzel Gusztávtól*. 1873. 24 l. 10 kr. — IV. Szám. Trencsini Chák Máté kortársai. *Bolka Tivadartól*. 1873. 71 l. 30 kr. — V. Szám. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. *Szilágyi Ferencztől*. 1873. 135 l. 50 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a görögök művészetéről. *Henselmann Imrétől*. 1874. 24 l. egy képtáblával 10 kr. — VII. Szám. A magyarországi avar-leletekről. *Pulasky Ferencztől*. 1874. 12 l. 10 kr. — VIII. Szám. Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. *Tóth Lőrincztől*. 1874. 64 l. 30 kr. — IX. Szám. Palugyay Imre emlékezete. *Keleti Károlytól*. 1874. 10 l. 10 kr. — X. Szám. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. *Fraknoi Vilmostól*. 1874. 92 l. 30 kr.

Negyedik kötet. 1874.

I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. *Óvagy Lipóttól*. 1874. 17 l. Ára 10 kr. — II. Szám. Stibor Vajda. Életrajzi tanulmány. *Wenzel Gusztáv* rendes tagtól. 70 kr. — III. Szám. Júda, Izrael és Aram. Történelmi tanulmány. *Beöthy Leótól*. 60 kr. — IV. Szám. Az egri vár 1687-iki feladásának alkupontjai és a törökök maradványai Egerben. *Balassy Ferencz* lev. tagtól. 50 kr. — V. Szám. A pelasz kérdés mai állása a a jobbágság a helleneknél és rómaiaknál. *Hibáry Ferencztől*. 30 kr. — VI. Szám. Pemflinger Márk szász gróf élete. *Rabritius Károly* lev. tagtól. Ára 1 frt.

Ötödik kötet. 1875.

I. Szám. Révay Péter és a szent korona (1619—1622.) 44 l. 40 kr. — II. Szám. II. Bárá Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. *Szilágyi Ferencz* lev. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A Szürény vármegyei hajdani oláh körületek. *Pesty Frigyes* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Nádasdy Tamás első követsége Erdélyben 1540. *Szilágyi Sándor* rendes tagtól. 30 kr. — V. Szám. Időab. b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Irta *Szilágyi Ferencz* l. tag. 50 kr. — VI. Szám. Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherceg között 1559—1561. *Wertheimer Edétől*. 45 kr.

Hatodik kötet. 1877.

I. Szám. Margum és Contramargum helyfekvése. *Ortvay Tivadar* l. tagtól. 45 kr. — II. Szám. Az utolsó Arpád-házi király trónra lépte. *Nagy Iván* r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Emlékbeszéd nagyajtai Kovács István fölött. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A csermánizálás történelméből a két magyar hazában. *Szilágyi Ferencz* l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. A Ghyeczok Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-lucsei Dóczyakkal. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. *Ortvay Tivadar* l. tagtól. 30 kr. — VIII. Szám. Emlékbeszéd Czinnár Mór m. akad. l. tag fetett. *Ipolyi Arnold* r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím. *Pesty Frigyes* lev. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Carrilo Alfonso diplomatiai működése (1594—1598.) *Szilágyi Sándor* m. akad. r. tagtól. 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660-ban. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — II. Szám. Adatok a «Nagy» Csáky István életéből. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. *Balassy Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — V. Szám. I. Rákóczi György királyi katonatiszt.

A SZEPESI JOG.

(ZIPSER WILLKÜHR.)

KELETKEZÉSE, VISZONYA ORSZÁGOS JOGUNKHOZ ÉS
A NÉMETORSZÁGI ANYAJOGOKHOZ.

DEMKÓ KÁLMÁN-tól.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY 1891. NOVEMBER 9-IKI ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1891.

A Szepesség régi idők óta egyike hazánk történelme leg-érdekesebb helyeinek. A magyar állam területén sehol sem találkozzunk egy egységes néven nevezett területtel, melyen annyi és oly különböző jogviszonyban élő municipium lett volna, mint ottan. Azon földön, melyet ma Szep. s vármegye néven ismerünk, már a XII. században megkülönböztetjük a szepesi várgrófságot, a későbbi Szepes vármegyét, s ez volt a *«nagy megye»*. A X lánidsások székét, — Sedes X lanceatorum —, ez volt 1802-ig a *«kis megye»*. A XXIV szepesi várost, mely a *«provincia Saxonum de Scepus»* néven szerepelt mindaddig, míg Zsigmond 1412-ben a XXIV városból 13-at el nem zálogosított a lengyeleknek. Ekkor megmaradt a XI városi grófság, a *«oppidatus 11 oppidorum Scepusiensium»*. Volt még, már az Árpádok korában is koronabirtok gyanánt szerepelt három uradalom: Lubló, Podolin és Gnézda; továbbá a *hét felső-magyarországi bányaváros* élén Gölniczbányával. Majd önálló municipiumok gyanánt válnak ki, mint *szabad királyi városok*: Lőcse és Késmárk. Ezen egykor századokon át külön-külön jogérettel bírt hétféle municipiumból lett a mai egységes Szepes vármegye. A nagy megye, mint teste a szent koronának, úgy a kis megye is, mindig a magyar országos joggal éltek. Azon kérdésnek, megye volt-e vagy várispánság legrégebb idők óta a Szepesség? taglalásába nem bocsátkozva, megemlítem, hogy IV. Béla 1243-iki, a szepesi 10 lánidsások székének régi kiváltságait megerősítő oklevelében írja: *«Comes de Scepus nec ipsos, nec eorum jobbagyones possit iudicare»* és *«Comes de Scepus nullum descensum super eos possit facere violentum»*. V. István, mikor a szepesi szászoknak 1271-ben adott kiváltságlevelében mondja, hogy a szászok választhatnak magoknak *«Comitem seu iudicem, qui una cum Comite pro tempore constituto»* ítélhet a nagyobb ügyekben és ezen comes

constitutus a birságokból két részt kap, a *comes provinciae* pedig a harmadikat; csak a fentebb említett comes de Scepusi értheti a comes constitutus alatt és így a Szepességen már a tatárjárást megelőzőleg fel kell tételeznünk a várgrófságot. Hogy a comes alatt csakugyan várgróft kell értenünk, mutatja az, hogy a szász jog kéziratái általában *Burygrosso*-nak nevezik a *Laudgroff*-al együtt itélkező magyar comest. Ezen comes a megye területén élő nemesség ügyeiben a magyar országos törvények szerint ítélt. A koronauradalmak uralma alatt állottak. A később sz. kir. városokká lett Lőcse és Késmárk osztoztak hasonló rangú társaik jogaiban. A hét bányaváros 1328-ban Selmeczbánya jogát kapja anyajogul. Csak a «*provincia Saxonum*»-nak van oly specialis joga, melynek gyökereit nem találhatjuk fel honi jogintézményeinkben, hanem azokat külföldön kell keresnünk.

A magyarországi városjogok keletkezéséről «A felső-magyarországi városok életéről a XV—XVII. században»¹⁾ című tanulmányomban így vélekedtem: «Egyik legkiválóbb jogtudósunk úgy nyilatkozik róluk, hogy a magyarországi városjogok nem a külföldtől köleszöttek. Az országban keletkeztek azok, magyar királyok privilegiumai alapján, magyar törvények oltalma és biztosítása alatt oly jogelvek és jognézetek alapján, melyek az itteni város-lakosoknak jogi öntudatában gyökereztek. Nem érthetők egyet teljesen ezen állítással és városaink jogszokásait — érteve a legrégebbeket, melyeket királyaink a tatárjárás után újra megerősítettek — legfőbb alapjaikban behozottaknak tartom s azt hiszem, a fentebbi állítást így módosíthatnók: A magyarországi városjogok *alapelvei a külföldről hozattak be* magyar királyok privilegiumainak alapján, magyar törvények oltalma és biztosítása alatt fejlődtek ki oly jogelvek és jognézetek szerint, melyek az itteni város-lakosok kiváltságos helyzetéből kifolyó közjogi állásnak és a nyert privilegiumok alapján keletkezett közigazgatási és társadalmi viszonyoknak megfeleltek.»

Ottan ezen véleményem igazolására csak egész általánosságban igyekeztem feltüntetni városjogaink keletkezését és a külföld városjogaival való rokonságát. Igyekeztem kimutatni, mennyire hasonlítottak a nálunk uralkodott városi törvények és

¹⁾ Kiadta a M. Tud. Akadémia 1890. 17. old.

jogszokások alapján keletkezett társadalmi felfogás és büntető határozatok a külföldnek és különösen Németországnak és az onnan elszármazott anyajogokat átvett más országoknak megfelelő esetekre vonatkozó törvényeihez és határozataihoz. Most egy kiváló particularis jogokat tartalmazó törvénykönyv alapján óhajtom igazolni fentebbi véleményemet.

A Szepességnek fentebb feltüntetett területi beosztása a telepítés menetének természetes kifolyása. A királyi birtokon lakó várjobbágyok, várnép, udvarnokok; a királyi adomány útján birtokokat nyert, legnagyobb részben német lovagok — a Görgeyek, Máriássyak, Berzeviczyek ősei által eszközölt telepítések — és a descensussal bíró lándzsás nemesek az ország többi hasonló rendű lakóival egyenlő jogokat élveznek. A Poprád és Hernád völgyeibe a 11. században települt szászoknak a tatárjárást megelőző életéről adataink nincsenek. A tatárok elől a Lapis refugiára menekült szászok a vész elvonulta után újra építik telepeiket. Ezen újraépítkezés gyorsan történhetett, mert V. István 1271-iki oklevelében Lőcse már mint «*civitas provinciae capitalis*» szerepel.

A szepesi szászoknak a tatárjárást megelőző időben volt jogéletéről semmi írott emlékünknél nem maradt fenn. V. Istvánnak már többször említett oklevele új kegy gyanánt adományozott privilegium formájában tünteti fel azon jogokat, melyek alapján újra fejlődött a szepesi szász provincia. Ugyanis azt mondja: «*hanc eisdem gratiam et libertatem duximus concedendam quod liberam habeant licentia facultatem inter se comitem seu iudicem eligendi*». Itten nem régi jog megerősítése, de új jog adományozása gyanánt látjuk, hogy a szepesi szászok választhatnak magoknak gróft vagyis bírót. Egy előbbi keltű okmány, melyet csakhamar idézünk, mutatja, hogy a szászok már a tatárjárás előtt is birtak külön gróffal. Ezen provincialis gróf nem birt önálló hatáskörrel, de 1271. után is alá van rendelve a várgrófnak s ezzel együtt ítélt a bünvádi ügyekben. Az ítéleteket azonban nem az országos törvény szerint, hanem «*in iura et consuetudines provinciae approbatus*» hozzák meg. Ezen provincialis jog és jogszokások nem azonosak a hazaiakkal, különben nem mondaná a kiváltságlevél, hogy «*quia — saxonum in iure nobilitium nequeunt conversari, proprio iure et lege perfruantur*».

A saját jog alatt csak azt érthetjük, melylyel beköltözésük óta maguk közt éltek, vagyis melyet már régi hazájukból hoztak őseik, s melyek a régi szokás szerint fentartották magokat. Ha szabad ezen, a szepesi szászok összes közjogi viszonyait szabályozó fontos oklevélből következtetéseket vonni; a tatárjárást megelőző köz- és magánjogi viszonyokról ilyen képet alkotnánk: A szepesi várhoz tartozott királyi birtokokon a XII. században letelepedett szászok az erdőirtás útján nyert földek művelésével és iparral foglalkoztak. Még 1271-ben is «*homines sunt simplices, agriculturis et laboribus intenti*». Letelepedésük alkalmával magokkal hozták őseik jogszokásait, s a magok közt felmerült peres ügyeket az egyes telepeken választott bírúk azok szerint intézték el. Azon körülmény, hogy rendszeren «*hospites*» névvel illetetnek, mutatja, hogy meghívás alapján jöttek be s mint meghívott királyi telepítvényesek kezdetől fogva kiváltságos állást foglaltak el. A «*Civitas provinciae capitalis*» kifejezés egyrészt arra mutat, hogy a betelepült szászok betelepedésük ideje óta mindig külön válva éltek a megye területének többi lakóitól, úgy hogy külön székhellyel bírtak, másrészt a *civitas capitalis* elnevezés Lőcsén okvetetlenül feltételezi a *municipalis* életnek minden tényezőjét. A tatárjárás óta 1271-ig lefolyt 30 év, különösen midőn a teljesen feldult régi községeket alapjukban újra kellett építeni, nem lehetett volna elegendő egy új provincia szerveződésére, még kevésbbé arra, hogy egy újonnan épült telep az alatt a *civitas* elnevezést joggal megérdemlő várossá emelkedjék ki társai közül. Mindkét elnevezésnek elfogadható magyarázatát csak úgy nyerhetjük, ha elfogadjuk azt, hogy az önkormányzat már a tatárjárás előtt megvolt és ez után csak helyreállították a régi viszonyokat, régi jogokkal toldva meg a régi kiváltságokat. Régi kiváltságos helyzetük különösen saját törvényeik megtartásában nyilvánult, melyek szerint comesük felügyelete alatt intézték *magánjogi* ügyeiket. A királyhoz való *közjogi kapcsolatot* képezte, hogy a várgrófnak alá voltak rendelve. Látjuk ezt abból, hogy az 1271-iki kiváltságlevelél szerint csak akkor és pedig «*de praerogativa specialis*» különös előjog gyanánt adja meg nekik a király azon kiváltságot, hogy a provincián kívül semmiféle állású, rendű vagy rangú ember nem idézheti őket törvény elé, hanem a várgróf és a provincia grófja csak a pro-

vincián belül ítélnetnek fölöttük. Ez előtt tehát a várgróf a szász hospeseket éppen úgy maga elé idézhette bárhová, mint például a várjobbágyokat. Az adónak és a kiállítandó katonaságnak határozottan megállapított összegét és számát — 300 budai finom ezüst márkában, illetőleg 50 fegyveresben — szintén csak itt találjuk fel és pedig azon indokolással, hogy a király a szepesi szász hospeseknek szabadságát kegyesen reformálni — *gratiosius reformare* — akarja. Az előtt, e szerint, az adózást és katonáskodást illetőleg nem lévén kiváltságuk, hasonló elbánásban részesülhettek a kir. birtokokon élt várjobbágyokkal, várnéppel és udvarnokokkal. Erre mutatnak a kiváltságlevelél bevezető szavai: «*Regiae sublimitatis immensitas . . . solet suorum formam libertatis subditorum, et solutionum ac serviciorum meritum, sive modum misericorditer moderari.*» A kiváltságlevelében foglalt adózási és katonáskodási módozat tehát csak mérséklése a régi terheknek. Kálmán királyunk kora oly közel áll II. Géza uralkodásához, hogy az alatt alig mehetett feledésbe a telepítvényesekre vonatkozó törvénye, mely szerint a szabad hospesek, mint a szlávok és más külföldiek, kik másnak földjeit művelik, csak szabadságukért fizessék a denárokat, más foglalkozásuktól ne fizessenek.¹⁾ A királyi birtokokra telepedett szepesi szászok kétségkívül kaptak anyai jogot, mint a mennyivel az említett szlávok bírtak és az 50 ezüst márka a szabadságukért fizetett denárok commassulásának vehető.

Birtokaik jogi természetéhez a kulcsot — azt vélem — feltehetjük országos jogunknak a szerzett birtok természetére vonatkozó meghatározásában, mely szerint: «*jus possessionarium per exercitia militaria conquistum, apud legistas peculium castrense, quod vero litterali sciencia vel doctrina cuiuspiam acquiritur, peculium quasi castrense nuncupatur, et dicitur peculium quasi proprium vel privatum bonum*²⁾». A szász hospesek nem hadi, hanem polgári érdemekért kapták területüket, hogy azon meghonosítsák a földművelést, az ipart, kereskedést. Így véve a dolgot, országos jogunk értelmében a szepesi szászok birtokait *peculium quasi proprium*nak, *privatum bonum*nak,

¹⁾ Corpus juris ed. Tyrnavia 1751. Colom. decr. Lib. I. cap. 80. —

²⁾ Tripartitum opus juris etc. Bécs 1517. Pars I. tit. 5.

szabad örök birtoknak kell tekintenünk. Csakis az országos jogra támaszkodó szabad birtokolás elvére fektetett alapon fejlődhetett a szeptesi jog eredeti alakjából olyanná, minőnek látni fogjuk.

A szeptesi szászok régi jogviszonyait illető legrégibb ismert okmányunk IV. Bélának 1243-diki oklevele, melyben a Villa Sumugh — ma Szepes-Sümeg — területén lakott királyi pecezérektől (caniferi) földeket vásárolt szászoknak megengedi a letelepedést azon feltétel alatt, hogy ők ugyanazon szolgálmányokkal tartozzanak, minőket teljesítenek a Sümeg területén lakó pecezérek s birtokrészüket más szászoknak is csak ugyanazon kötelezettség mellett adhatják el. Kiváltságul azonban megengedi nekik is, hogy minden ügyekben saját grófjok vagy századosuk — centurio — ítéljen felettük a többi szászok szokása szerint. E szerint a provinciájukon kívül fekvő királyi birtokra telepedő szászok az ott lakó királyi jobbággyokkal egyenlő kötelezettségekkel tartoznak, de saját törvényeiket ott is megtartják. Látjuk ebből azt is, hogy az 1271-diki kiváltság-levél «iuxta ius et consuetudines Provincæ approbatas» szavai nem egyszerű szólásmiód, hanem valóban érvényben volt régi szokásjogra vonatkoznak.

Róbert Károlynak a szeptesi szászok jogait megerősítő 1312-ki okmánya részletesen megismerteti a területtel, melyre a szeptesi jog kiterjedt s ezt így sorolja fel: *Löese*, a főváros külső telkeivel, majorjaival és a határában levő Lengvart (Landvart) és Köperferde (ma Ulozza) faluval és néhány mezővárossal, melyek a várossal együtt szolgálnak a királynak — und mit itzlichen mergten dorunder gelegen, dy mitsampt der Stat unsern maiestat dinen — ú. m.: *Folkendorf Kureymel* (ma Vilkkőcz és Kurimján), továbbá *Durst* és *Das dorf Meister Godfridi* (az előbbi nevet ma egy völgy viseli Löese határában, a másik ugyanott ma *Bürgerhof*, tótul *Dvorecz*), *Szepesváralja* (Kirchdorf) a hozzá tartozó *Kolbach* (Kalepach), *das dorf Richter Heinrici mit Erhartsdorff* (ma nem létezik) és a mellettük fekvő két Nádassal (ma *Tersztyan*); *Eulenbach* (Velbach) falu; *Olaszi* (Walendorf) a határában fekvő *Iohansdorff* és *Oleznóval*, melyet *Ditrichsdorff*nak is hívnak és a mellettük fekvő *Kolisdorff* (Kolinőcz), *Odorin* (Denisdorff) (Denesfalu, Danisőcz); *Igló* (Neudorff), hutájával és hegyeivel; *Baltmasdorff* (Palmsdorff, Pálmalfalu; Harikőcz) *Marsili* nevű majorjával; *Parendorff* (Sperendorf, Illésfalu) a *Dravec*

falutól megvett földrészszel; *Kis- és Nagy-Tamásfalu*; *Csötörtök-hely* (Donnersmarkt) a hozzá tartozó *Bulmansdorff* (ma nem létezik); *Káposztafalu* (Kapisdorff) és *Primőcz* (Preymesdorff); *Poprád* (Deutschendorff); *Felka*; *Nagy-Szabolk* (Slaukendorff); *Müllenbach*; *Matheőcz* (Matisdorff); *Szepes-Szombat* (Szent-Jorgenpergk); *Sztrázsa* (Mychelsdorff); *Zsákőcz* (Eisdorff); *Ménhard* (Meynhartsdorff anders Verbo genant); *Béla*, *Késmárk* tartozékaival és azon földterülettel, melyet hajdan *László király*tól vett; *Leibicz*, *Ruszkín* és *Durand* (Duroldsdorff), összesen 39 község van ezen jogkörbe foglalva. A most idézett okmány a felsorolt községeket; *Städte, Märkte, Dörfer*-nek jelzi, de egyenkint nem állapítja meg azoknak jellegét. Azon kifejezés azonban «dy mitsampt der Stat unserer maiestat dinen» mutatja, hogy civitas, a városi élet criteriumaival bíró = Stadt néven csak *Löese*t érti, a mint *V. Istvánnak* 1271-diki oklevele is csak *Löesét* mondja civitas-nak. *Zsigmond királynak* az elzálogosításról szóló oklevele együttesen oppida et civitates ezimmet illeti az elzálogosított: *Béla*, *Durand*, *Felka*, *Igló*, *Leibicz*, *Matheőcz*, *Ménhard*, *Poprád*, *Ruszkín*, *Szepes-Olaszi*, *Szepes-Váralja*, *Szepes-Szombat*, *Sztrázsa* városokat. Minthogy ezek mindig *13 oppida scepusiensia* néven szerepelnek, a civitas jelző egyikökre sem illik. Stadt = civitas jelzővel csak *Löese* és később *Késmárk*, mint szabad királyi városok, illethetők. Az el nem zálogosított községek közül tizenegy: *Csötörtök-hely*, *Illésfalu*, *Káposztafalu*, *Kurimján*, *Müllenbach*, *Odorin*, *Pálmalfalu*, *Velbach*, *Vilkkőcz*, *Zsákőcz* a tizenötödik század végéig a tizenegy városi grófságot képezték, peesztökön: «*Sigillum Saxonum undecim civitatum terre Scepusiensis*» körirattal, mely szerint hajdan ezeknek is város-jellegük volt. A XV. század végén ezek a *Zápolyák*, azután a *Thurzók*, majd a *Csákyak* birtokába kerülven, 1638-ban róluk: «*Communitates XI oppidorum ad arcem scepusiensem pertinentium*» ezimen van szó. A ezimben megvan még a város jelzés, de a lakosok tényleg úri hatóság alatt álló jobbággyok.

Az egyes városokat már a XIV. század elején falvakkal bíró földesurakul látjuk szerepelni azon kiváltsággal, hogy ezen falvakon és a majorságok területén is a szeptesi jog szerint ítélkeznek.

Mielőtt a szeptesi jog keletkezéséről és más jogkönyvekhez

való viszonyáról véleményt mondanék, legyen szabad szólanom a Zipser Willkühr legrégebb ismert kéziratáról, azoknak külsőségeről és tartalmáról általában. Az egyik kéziratra Löese sz. kir. város levéltárának rendezése közben, 1879-ben akadtam. Egy később megtalált ajándékozási okmányból megtudtam, hogy a codexet 1836-ban Lányi András városi tanácsnok ajándékozta a városnak. Ezen codex 14.5 cm. hosszú, 12.5 cm. széles, összesen 36, vagy a 10-dik után beékelt kettővel, 38 lapból áll. Anyaga erős, nem igen sima, de az írást igen szépen megőriző pergamen. Az egyes lapok négyesével (quaternioban) vannak összefűzve, kivéve az elsőt és a negyediket, melyek az egy darabból álló másodikkal és harmadikkal külön-külön vannak összefűzve. A tizedik levél után következő részben az említett beékelés következtében hat lap van együtt. Az első lapot, melyen a bevezetés kezdődött, gondatlanul kéz lenyirta és az elveszettnek helyébe más tiszta lapot varrtak, melyre a bevezető sorok egy részét azután Lányi, valamelyik régibb kéziratból átveve, jegyezte föl. Ez annál sajnosabb, mert a szintén bemutatandó másik kézirat elején az évszámból csak a «tesimo septuagesimo» rész van meg s így a löcsei codex kezdő lapjára írt 1370. év hitelessége megtámadható lenne.

Nem volt alkalmam látni az Altenberger-féle codex nagyszzebeni kéziratát, melyet dr. Lindner Gusztáv kolozsvári egyetemi tanár 1885-ben kiadott, de ha codexünket összehasonlítom az említett kiadványhoz mellekelt, az előszót fénynyomatban közlő lappal: lehetetlen, hogy föl ne tűnjék a két kéziratban az írásjelek használatának az egykorúságot illető rokonsága. A kezdő szavak betűi, eltekintve a két író kezének ügyességétől, azonosak. A löcsei codex írója, éppen úgy mint az Altenberger-féleé, a mondatok elválasztására pontot soha sem, e helyett mindig egy jobbról balra menő hajszál-vesszőt használ, de ez után gyakran áll ott is a nagy betű, a hol mai helyesírásunk szerint annak lennie nem kellene. Az *i* fölött pont helyett mindig hajszál-vessző van. Ékezetül használja a vízszintes vonalon keresztül vont vastag vesszőt ~ , legtöbbször *e* fölött *s* a szó utolsó tagjában álló *n* fölött.

Ezen jelnek azonban semmi ékezesi jelentősége nincsen, mert éppen úgy alkalmazza azt más magán-, sőt mássalhangzók

fölött is: *v*ón, *m*án, *ú*nd, és úgy látszik, inkább csak az írás díszítésére és élénkítésére szolgál.

Legkövetkezetesebb a rövidítések használatában. Így az *r* és *e* helyett nem csak a szó végén, de sokszor közepén is r jelt használ: $d\text{r}$ = der, $w\text{erde}$ = werde, $vo\text{lieren}$ = vorlieren, $and\text{ern}$ = andern; az *n*-t rendszeren r jellel helyettesíti: $d\text{úrkett}$ = $d\text{unkett}$, $alle\text{y}$ = $alleyn$, $ihr\text{e}$ = $ihren$. Ugyanazon jelt használja az *und* szóban a *d* helyettesítésére: $un\text{r}$ = und ; ritkábban: $se\text{y}$ = $sein$, $pf\text{ádt}$ = $pfandt$; az *n* és *m* kihagyásánál =-at használ: $nye\text{at}$ = $niemand$. Olykor egyszerűen minden jelzés nélkül elhagy egyes betűket: dz = $dasz$ és das , meh = $mehr$. Az infinitivus *en* végzetének elhagyása nem ritka: $hab\text{ wir}$ = $haben wir$, $vell$ = $vellen$. A rövidítések módja is mindkettőben ugyanaz, a mi az Altenberger codex melléklete: 1. columna 13. sor: $d\text{ank\text{e}}$ = $danken$; 2. col. 8. sor: me = men ; u. o. 14. sor: $mensch\text{e}$ = $menschen$; 2. col. 29. sor: $hoh\text{e}$ = $hohen$; 1. col. 29. sor: $inde\text{r}$ = $inder$; 2. col. 22. sor: $d\text{r}$ = der ; 1. columna 33. sor, 2. col. 9., 13., 21. sor: un = und szavaiban használtakkal tűnik fel. A szavak kiírásában is sok az egyezés, így: an = $ohne$; $istlich$ — $itzlich$; $stirbet$ — $stirbet$; $verfirbet$ — $vorfirbet$ stb.

Az Altenberger-féle codexről kiadója ezt írja: «Az egész codex, kivéve az eskü-mintát s a záradékot, goth minuskel betűkkel ugyanazon kéztől esinosan van írva s ha az ezen pontra vonatkozó beható vizsgálódások nem esálnak, a 14-ik száz évbe való». A nagyszzebeni és a löcsei kéziratok mindkettőjének nyelve felső német (ober-deutsch), de jelentékeny dialektikus eltéréssel. Ezen nagyértékű külső egyezés igen könnyen esábíthatna azon állításra, hogy a löcsei codexben egy, a XIV. század végéről való és a szepesi szászok jogai összeírásának eredeti kézírata fokszik előttünk. Orthographiája azonban némi kételyeket támaszt ez iránt, különösen ha azt összehasonlítjuk a Zipser-Willkühr másik meglevő, szintén előttünk fekvő régi kéziratával.

A második kézirat Szepes-Szombat város levéltárából való. Áll 25 félív alakú számozatlan papírlapból. Az 1—11. lapokon van a Zipser Willkührnek 1—75 pontja. Ez után egy ív későbbi gyártású és más víznyomással ellátott papír van közbe tve, melyre egy könnyen felismerhetőleg XVI. századbéli kéz írta a

76—90-dik pontokat, melyek azonban nem egyeznek meg a löcsei codex ugyanazon számú pontjaival. A 13-dik lapon következik Zsigmondnak Baselben 1433-ban szent Katalin napján kiadott oklevele német fordításban, melyben a szepesi szászok számára Róbert Károly és Nagy Lajos által kiadott privilegiumokat megerősíti. Ezen másolat annyiban bír nagyobb érdekel, mert általa rectificálni lehet a Wagner Analectáiban (I. kötet 196—200. lap) igen hiányosan és az értelmet egészen összezavarólag kiadott okmányt. A 17-dik lap második oldalától kezdve a 24-dik lap közepéig Magyarországnak 1457-ig terjedő krónikája van német nyelven. A 24-dik levél igen hiányos, csak felső bal széle van meg s az utolsó esemény, mely kivethető, Hunyadi Lászlónak lefejeztetése. A 25-dik levél nem volt beírva. A most említett krónika kétségkívül egyike krónikáink legrégebbi meglevő kéziratainak s már ezért is érdekes. Tartalmának bírálatos ismertetése nem tartozik felvett tárgyam keretébe, csak annyit említek, hogy történetírásunk mai fejlettsége mellett országos nevezetességű új dolgot nem találhatunk a rövid feljegyzések közt, annál kevésbbé, mert írója maga is említi, hogy régebbi magyar krónikából merít, «als das dy ungarische cronica ausweist»; de mégis vannak benne a Szepességre vonatkozó oly adatok, melyeket — legalább tudtommal — még eddig senki, még a Szepesség leghíresebb krónikása, Hain Gáspár sem említett fel. Ilyen, hogy 1342-ben Löcse leégett s akkor legnagyobb részt elégték a provincia irományai. Hain Löcsének Stephanus Palatinus által ostromlását 1400-ra teszi, krónikánk 1403-ra írja: «vart dy Stat Lewtscha vmlegt von Dobry István». És más hasonló apróságok. Minthogy kor szerint krónikánk követője Márknak és előzője Thuróczinak, azt hiszem, érdemes lenne szövegét összehasonlítani más krónikáinkéval. Írója mindenesetre szepességi volt, mert elbeszéléset így kezdi: «Sint dem mole das dy Czipser Saxen genant sein und geste, So ist es not zv wissen von wan sy kekomen sein und durch welchū konig und weñe sy in den Czips komen seyn. So sein auch in unger lant mancherley lewte und manchley gehorige von wan dy bekomen seyn und wy daz wil ich cyn teil entrichten». A felelettel, sajnos, adós marad, csak azt beszéli el, hogy szent István idejében minő mindenféle nép jött be hozzánk, s hogy az mind itt maradt, «als das dy

ungerische cronica ausweist». Szepességi eredetére vall az, hogy itt történt eseményekről jól van tájékozva. A kéziratnak egész jellege rávall a XV. század közepére. Hogy a krónika írója valóban ekkor élt, bizonyítja ő maga, mikor az 1401-re leírt események után hozzá teszi: «In dieselben zeit hat sich vil ding dirgangen do von ich nicht weis zuschreiben», itt valószínűleg megszűntek krónikai tudósításai és saját tudomására nem támaszkodhatott még. Később azonban mint kortársnak tudósításai bővebben folynak, mert míg a szent Istvántól 1401-ig terjedő időszaknak összesen 8 oldalt szentelt, az 1401—1457 közti időnek 5 oldal jutott.

Ezen krónika írásának ideje fontos a Zípszer Willkühr meglevő kéziratai keletkezése korának meghatározására. Említettem, hogy a löcsei codexnek czimlapja elveszett s a bevezető sorok egy részét századunk 30-as éveiben pótlólag írták oda, és így az ott levő 1370-dik évszám hitelessége annál inkább kétségbe vonható lenne, mert a másik kézirat bevezető soraiban is az évszámból csak a «tesimo septuagesimo» rész van meg. A szóban forgó jogkönyvet 1773-ban nyomtatásban kiadta Wagner Károly (Analecta Scepusii Pars I. 240—261. oldal). 1854-ben az «Ofner Stadtrecht» függelőke gyanánt Michnay és Lielmer. Wagner bevezető soraiban mondja, hogy azt a Löcse város levéltárában levő: «Rechtspuechle Leutschau» című könyvecskéből írta le. Ugyanek csak szerinte más példányok címe: «Willkühr der Sachsen in der Zips» és állítása szerint korában még Késmárkon, Iglón és máshol is láthatók voltak. Sajnos, hogy ma már az általam ismert két példányon kívül többről nem tudunk és ezek egyikén sincsen ezímirat. Wagner a latin bevezetés után azt véli, hogy eredetileg a jogkönyv latin nyelven volt szerkesztve. Az általam ismert példányok németségét darabosnak, eltorzítottnak és ósdiának jellemzi, pedig éppen ez tanúsítja, hogy eredetileg azon nyelven íratott a Willkühr. Megjegyzésül — a mint mondja — nincs mit írnia hozzá, azt az olvasóra bizza, kinek türelmét az olvasás valószínűleg kemény próbára fogja tenni. Az adatgyűjtőnek megboesáthatjuk ezen nyilatkozatot. A feldolgozónak az adott viszonyok közt jó szolgálatot tett azzal, hogy az ő idejében megvolt czimlapról írta le a bevezető sorokat az 1370-diki évszámmal. Valószínű, hogy a löcsei codex bevezető szavainak írója viszont

töle vette azt át. Az 1370-dik év mellett azonban más érvek is szólnak. A szepesi jogkönyv első pontja mondja: «Hab wir die gnade und das Recht von allen kónigen von Hungeren von *anbegynnen*, Das uns Czipser kein man oder niemanth umb keynerley sach czwhoffe hat czwladen, Sonder er sol ein recht suchen vor des kónigks Groffe etc.» A «*von anbegynnen*» szavakat itten nem vehetjük azon értelemben, mintha a szepesi szászokat a letelepülés kezdetétől fogva sehol másutt, mint saját területükön nem lehetett volna törvénybe idézni; mert V. István királynak 1271-diki szabadságlevele világosan mondja, hogy: «de prerogativa speciali hanc ipsis deducimus libertatem; quod per nullius conditionis, status, aut ordinis hominem possent *ad nostri praesentiam* — tehát királyi bíróság elé — *extra provinciam vocari, vel citari*», hanem a megyei comes a szászok ügyeiben *Löcsén* iteljen. Ebből önkényt következik, hogy az idézett pontot 1271. előtt nem vehették föl a Willkührbe. Itt a régi szokásra nem történhetik hivatkozás, mert a jogot csak akkor nyervén, a joggal ellentétben álló, tehát irrationabilis szokás törvény erővel nem birhatott.¹⁾ A «*von angebynnen*» vonatkozhatik azon ősi jogra, hogy a köztük felmerült peres ügyeket választott bíráik — comes, centurio — intézték el.

A jogkönyvnek 1271. után keletkezését mutatja az is, hogy abban a grófok illetménye az emberölés, könnyű és súlyos sebesítés eseteiben teljesített bíraskodásért éppen úgy van felveve (90-dik pont), mint a kiváltság-levéiben²⁾ és nem úgy, mint a szász jogban.

A szepes-szombati kézirat leírója krónikáját 1457-ig, vagy ha fölteszszük, hogy a megkezdett oldalt végig beírta, legfőlebb pár évvel juthatott tovább, de az 1470. éven túl semmi esetre sem. Jogkönyveink meglevő példányainak keletkezési éveül a szepes-szombati kéziratban megmaradt «tesimo septuagesimo» részletet csak «tercentesimo septuagesimo»-ra egészíthetjük ki és így hitelesnek vehetjük a Wagner által használt évszámot.

¹⁾ Tripartitum: «nulla consuetudo contra jus potest esse rationalis (prologus).

²⁾ De simpliei vulnere media Marka = von eyner schlechten Wunde
^{3/2} Margk; de mutilatione et fissura 5 Marce = von einer Kamper Wunden 5 Margk; de cede 10 Marce = von Einem totten 10 Margk.

A Wagner által lemásolt kézirat, melyet «Rechtspuechle Leutschau» czímmel jelöl, véleményem ezerint ugyanaz, mely most is a város tulajdona. A Willkühr 17-ik pontját 1585-ben megváltoztató tanácsvégzés ugyanis ezt mondja: «der 17 artikel numer cassirt und ein anderer in sein stell gewillkührt und *hie angeleibet*», azaz mindjárt akkor csatolták be azon helyre, a hol most is van. A levéltárból kikerült, majd szerencsés véletlen folytán visszajutott oda. Wagner, a mint láttuk, nem bírálta, csak másolta a kéziratot s így elhagyta a későbbi betoldást. A szepes-szombati kéziratot nem használta, mert ebben az egész beosztás és az egyes pontok czímei egészen mások és szövegbeli eltérések is vannak. Az általa említett iglói, késmárki kéziratokat nem ismerjük. A szepesi jog 1370-iki első leírása is ismeretlen előttünk, mert a kezünkön levő kéziratok egyikét sem tekinthetjük eredetinek. Mindkettő másolat. A szepes-szombati-ról már kimutattuk, hogy írója a XV. század közepén élt és az írás jellege is egészen ezen időre vall. Hátra lenne a löcsei kézirat idejének megállapítása.

A két kézirat nyelve és orthographiája közt jelentékeny eltérés van. Álljon itt mutatványul egy részlet. (a 17. pont.)

Szepes-szombati.

Wen der wezen frunde vorzewmen dy teilung.

Welcher frawen wezen vö irem mane pleiben, adir dem mane vö sein¹⁾ hawsfraw wezen pleiben, und her adir sy vorendert sich wider. Vund dy wezen sein also iüng, und vumondig, dazsie irenanefal nicht vorvezen mogen. So spricht unszer recht, das dy nesten frunde der wezen, den man adir dy fraw manen und daz zu twingn sal in Jor vnd in tag, daz der man adir dy fraw den wezen ein ausrichtung gebe mit d' frunde wissen,

Löcsei.

Szo einem Eelicheu noch des andern todt kinder pleyben und das sich wieder vorcuderte und kinder gewiath wasz Recht sey: welcher frawen weyszen von irem Mane bleyben ader dem Man von seyner frawen weysen bleyben, und er ader sie vorenderth sich wyder und die weyszen also iungk weren und vuvornufflig siuth das sye yrén anfall nicht vorwesen mögen, wyf wellen daz die neysthén freundt der weyszen den man ader die fraw manén vnd dorezu czwingen in

Vnd ob dy nesten frunde der wezen wolden do vorlossen seyn, vnd dy czeit vorziehen So wellen wir ab das got dem mane adir der frawen dornoch kynder bescherte So sullū dy leczen kynder als gut recht czu der teilung haben, als dy ersten kynder haben, vnd ob dy wezen czu iren tagen quemē vnd sy ire sache vorwezen möchten vnd das nicht teten, So sullin sy pey dem rechten pleiben als vor geschprochin.

Jar únd tag das der mān adez die fraw den weyszen ein ausrichtung gebe mit der freunde wyssem vnd ab die negsthen freunde der weysen wolden das vorlossen und die czeit vorziehen, Szo wel wyr ab das Gott dem Man, ader der frawen dornoch kinder beschertth szo sollen die leczen kynder als gutt Recht czu der teylung haben, als dy Ersthen kinde haben, Vnd ab die weszen czu iren tagen quemē vnd sye yre sach vorwesen möchten vnd das nicht teten szo sollen sie bey dem Rechten bleyben als es vorgeschprochin yst.

A két szövegnek nyelvészeti szempontból részletes összehasonlítását a nyelvtudósokra bízom, de mint e téren laikusnak is feltűnik előttem, hogy a szepes-szombati kéziratban régibb nyelvi alakok nagyobb számmal fordulnak elő: így wezen — weyszen és weysen; adir — ader; anefal — anfall; frund — freund stb. Orthographiája sokkal egyszerűbb mint a löcsei kéziraté, melyben sok eltérő és jellemző sajátosakra akadunk. Eltekintve az *i* és *y*, a *p* és *b* változásától, a *dy* és *die*, a *frund* és *freund*, *vorzieu* — *vorziehen* közt az utóbbiakban közelebbi alakokat találunk. Jellemző továbbá a *g* után a *h*-nak, *iungk*, a *t* és *d* után a *h*-nak kihangzása: *sinth*, *vorenderth*, *freundt*; továbbá a betűknek kettőztetése: *anfall*, *nichtt*, *mitt*, *gutt*, *unnd*, *bleybenn*, *tetten*. Ezen orthographiai sajátosságai a löcsei kéziratot a XV. század második vagy a XVI. első felébe utalják és dacára azon hasonlóságnak, melyet közte és az Altenberger-féle codex közt azírás jellegét és az írásjeleket illetőleg fentebb kimutattunk, alig helyezhetjük előbbre a XV. század második felénél.

Jogkönyvünk tartalmát tekintve, a két kézirat közt némi

különbséget találunk. A szepes-szombati kézirat elején volt címíratból olvasható: «Das ist das lautpuech als es . . . Czips gehalten haben vnd an . . . als alhy hernoch geschryben stett.» A löcseinek ezime ninesen. Mindkettőben az egyes pontok tartalma czinober-vörössel van a pont élére írva, de a szepes-szombatiban sokkal rövidebben, mint a löcseiben, mint azt a 17. pont címénél láttuk. A szepes-szombatiban a 24-ikhez van kapcsolva a löcsei kézirat 28-ik pontja s ez utóbbinak 25, 26, 27-ik pontjai egészen hiányzanak. Ettől fogva a számozás annál kevésbé egyezik, mert a szepes-szombatiból a löcseiben meglevő 35-ik pont is hiányzik és így abban a már említett 1505-iki és 1516-ikiakkal együtt csak 90 pont van. Az egyes pontok szövegezésében is van némi csekély eltérés. Ezeknek elsorolását mellőzöm és csak azért említem, hogy lássuk, miszerint itten egy közös forrást kell keresnünk. A két kézirat közt levő tartalmi, nyelvi és helyesírási eltérést csak úgy magyarázhatjuk meg, ha felteszszük, hogy a két leíró mindenike saját felfogása szerint kivonatolta a fejezeteknél az egyes pontok tartalmát és saját korának nyelvét és orthographiáját használta.

A jogkönyv eredetileg 93 pontot tartalmazott. Ebből a löcsei kéziratban megvan 91, a szepes-szombatiban a XV. századból való kézirat a 75-ik pontnál szakad meg, folytatva van a közbetett két lapon sokkal későbbi kézírással. Wagnernél közölve van mind a 93 eredeti pont. Wagnernél és a szepes-szombati kéziratban van még két újabb pont. Egyik 1505-ből a felvidéki őt sz. kir. városnak kassai gyűlésén az adósok elfogatására vonatkozólag hozott határozata; a másik 1516-ból, úgy látszik, Löcse tanácsának határozata a czinontók ügyében.

A löcsei codexben a 10. és 11. lap közé beékelt két pergamenlapon van a löcsei tanácsnak az árnavagyon kezelését szabályozó 17-ik pontot a Sachsenspiegel alapján 1585-ben megváltoztató tanácsvégzése.

Nem a köz- és magánjogi viszonyok minden részletére kiterjedő törvénykönyv áll itt előttünk. Közjogi vonatkozást csak az első pontban találunk, mely kimondja, hogy a szepesi szászt a provincián kívül senki semmiféle ügyben törvény elé nem idézheti, de mindenki keresse igazságát a királyi gróf előtt, a ki a Szepesség várgrófja és a tartományi gróf meg a bírák és a

nép vénei (Eldisten) előtt, kik megesküdtek arra, hogy mindenkinek igazságot szolgáltatnak a tartomány törvényei szerint, melylyel a Szepesség alapítása óta bírnak, s melyekkel őket a királyok régi idők óta kegyesen megadományozták. Szabadság- és kiváltság-levelek mellett közjogi biztosítéskul részükre teljesen elegendő volt ezen egy pont. Mert a szepesi szászok közt nem volt rend- és rangkülönbség, a földesúr és jobbágy közötti különbséget — kivéve egy felhozandó esetet — nem ismerik és így mindazon törvényekre, melyek akár a Sachsen- vagy Schwabenspiegelben, akár Werbőzei Tripartitumában az azok közötti viszonyt szabályozzák, nincsen szükségük. Jog-könyvünk csak a családi és a közélet leggyakrabban előforduló eseteiben szükséges eljárást codificálja.

Tárgy szerint a tartalom így csoportosítható: *Családi és örökösödési ügyekre vonatkozók*: a 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 63, 65, 66. *Általános családi ügyekre*: a 2, 3, 6, 7, 16, 21, 29, 38, 39, 51, 64, 82, 84. pontok. *Adóssági törvények*: 18—28, 26, 37, 51. *Birtokjog, személy- és vagyonbiztosság*: 30—35, 41—46, 50, 52, 61, 62, 73, 87, 88, 84. *Közigazgatás és törvénykezés*: 19, 47, 48, 51, 53—60, 67, 68, 71, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 89, 90. *Ipar, kereskedés*: 40, 69, 70, 72, 74, 79, 81.

A tárgyaknak ily rendszertelen összehalmozása véleményem szerint nem véletlennek következménye. A ki ismeri a régi particularis jogkönyveket, tudja, hogy ez mindeniknél így van, a minek okát csak abban találhatjuk fel, hogy a forrásul szolgáló anyajogkönyvekben láthatták a mintát. E részben talán elég lesz utalnom a Sachsenspiegel és a Schwabenspiegelre, melyek mellett a mi Werbőczynk ritka szép rendszeres munka.

A szepesi jog keletkezése és olyanná alakulása, milyenül az reánk maradt, egyenes kifolyása a történeti fejlődésnek. Más helyütt volt alkalmam feltüntetni a magyar- és németországi városalkotó elemek közötti különbséget,¹⁾ kimutattam ott, hogy habár lassanként nálunk is keletkezett a telepítvényesek közt osztálykülönbség, jogi különbséget köztök meg az sem idézett elő, ha valaki magyar nemességet nyert. Erre azonban példát

¹⁾ A felső-magyarorsz. városok életéről a XV—XVII. században. 18—22.

azon időből, melyben jogkönyvünk keletkezett, nem tudunk és így sem osztály-, sem rangbeli különbségről nem lehet szó. Ugyanesak az idézett helyen¹⁾ kifejezést adtam annak, hogy: «Németország nem csak hazánknak adott gyarmatosokat: Szilézia, Lengyelország és Csehország is onnan kapták német telepítvényeseiket. A szláv tartományokba települt németek sehol sem fogadták el az ott talált törvényeket, hanem saját jogukat vitték magokkal. Így történhetett, hogy Csehország német lakóinak egy része a Leitmericz jogául szolgáló. szász eredetű magdeburgi jogot, másik része Eger nyomán a Nürnbergből átvett frank jogot fogadta el anyajog gyanánt, világos kifejezésül eredetének. Hazánkba a német telepítvényesek (hospites teutonici) királyi meghívásra jöttek be. Nem egy helyről és nem egyszerre, hanem Németország különböző vidékeiről, különböző időben. Királyainknak az új telepítvényesek bejövetelekor legkönnyebb lett volna az egyiknek egyszer megadott jogokat kiterjeszteniök az egymás után jövökre s akkor a német telepítvényesek közt meglelt volna a jogok és intézmények egyenlősége. De ezt a szerződészerű viszony miatt, melylyel minden csoport biztosította magának megszokott otthoni jogát, nem teheték. Minden vidék telepítvényesei más-más joggal jöttek. Az így behozott jogok közt megvan az általános rokonság, de vannak jelentékeny eltérések is.»

Egy particularis jogkönyvvel foglalkozván, kötelességemnek tartom legalább erre nézve részletesen igazolni fentebbi általános állításomnak jogosultságát. A szepesi szászokról már fentebb kimutattam, hogy mielőtt 1271-iki kiváltságlevelüket kapták volna, saját választott tisztviselőik alatt saját törvényeikkel éltek, melyeknek jogfolytonosságát az említett kiváltságlevél is elismerte. Kérdésül marad fenn, hogy: minők voltak a behozott jogok? módosultak-e azok az itteni országos jog szerint és minő viszonyban voltak más particularis jogainkhoz?

Mint hogy szóban levő jogkönyvünk maig fenmaradt formájában, a már többször említett 1271-iki privilegium kiadása után kelt, nézzük meg mindenekelőtt, minő összefüggésben áll az hajdani országos szokásjogunkkal.

¹⁾ 9. oldal.

«Nullus populus et nulla universitas potest condere statuta, quæ non habet iurisdictionem propriam, sed alterius subest dominio, nisi cum consensu sui superioris»¹⁾ mondja Werbőczy. Szokásjogunk ezen kijelentése szerint a szepesi szászoknak a tatárjárást megelőző időben már önálló joghatóságuknak kellett lennie, mert birtak külön törvényekkel. A külön jogokkal éléshez való magasabb beleegyezést régi időkben is csak a magyar királytól kaphatták, kinek közvetlen hatósága alatt állottak, a mint azt abból láttuk, hogy a régi jogokat a magyar királyok erősítették meg és ők adományozták az újakat is. Ezen új jogadományozás következményeként jogkönyvünkben a már felhozottakon felül, melyek szerint a szepesi szászt a provincián kívül törvénybe idézni nem lehetett és mely szerint az emberölés és sebesítés ügyeiben eljáró grófok illetékei meg voltak állapítva, más nyomait is feltaláljuk a magyar országos jog hatáskörében. Így megismertek a «birsagium»-mal. Az 1271-iki kiváltáslevelével meghagyja, hogy «de pœnis, seu muletis, seu birsagiis» a magyar gróf két részt kapjon, a tartományi gróf egyet. A pœna, muletum a németországi jogkönyvekben és a szepesiben is mindig Busz, «Busze», a bírói eljárás költségeinek neve a német jogkönyvekben «Gewette»; a szepesi szászok erre a nálunk általános elnevezést «commune vocabulum»-ot,²⁾ a «Birsagium»-ot fogadták el, a mint azt a 30. és más pontokban az elnémetesített «birsche» szóban feltaláljuk s ezen szóval nem csak a magyar gróf illetményét jelölik, hanem a szász bírák és esküdt polgárokét is. Szászaink mint a magyar állam polgárai és a magyar nemesség közt szabad birtokosok a magyar nemességgel azonos jogokat is birtak és gyakoroltak. Törvényeik szerint, ha egy nemesnek jobbágyságot (holde = huldiger) valamely szász községben megsebesítették, ő vagy rokona csak azon község határában kereshetett elégtételt (59).³⁾ Viszont pedig, ha a szászok területén egy nemes vagy ennek jobbágysága sebesített meg valakit, ez mindig csak azon községben kereshette igazságát, melyben a bánta-

¹⁾ Tripart. P. III. tit. 2.

²⁾ U. o. P. II. tit. 86.

³⁾ A szepesi jog pontjait mindig a löcsei codex szerint idézem () közt.

lom esett rajta, ha pedig a szász követett el vétséget a magyar nemes területén, ugyanazon terület joga szerint volt érte felelős. (60.)

A magyar jogszokásnak a szepesi szászok behozott jogaira gyakorolt átalakító befolyását leginkább látjuk a nőnek a vagyon fölött való rendelkezési jogát megállapító 2-ik pontban. A sváb jog szerint a nő semmiféle vagyont, sem ingóságát, sem ingatlanát, sem hitbérét senkinek nem adhatja férje engedélye nélkül.¹⁾ A szász jog szerint a férj és feleség a vagyont osztatlanul bírják, s ha a nő férje előtt elhal, ingatlanán kívül ingóságából csak a házi eszközöket (Gerade) hagyhatja legközelebbi rokonainak: mert a nő férje beleegyezése nélkül semmijével sem rendelkezhet, mivel ennek gyámsága alatt áll.²⁾ A Sachsenspiegel XVI. századbeli glossatora említi, hogy némely országban szokás, hogy az asszonyok egy harmadrészt vehetnek a vagyomból s ez az ő részök (Mitgab), melyen kívül semmit sem kapnak. A szepesi jog említett pontja így szól: törvényünk szerint, ha egy becsületes férfi egy becsületes nővel házasságban él, a férjnek jogában áll az ő felebirtokából egy harmadrészt az Isten házára, vagy szegény rokonainak vagy bárkinek, a kinek akarja, halála esetére adományozni. A feleségnek ugyanazon joga legyen mint a férjnek; *minthogy ezen országban az asszonyoknak éppen oly jó jogaik vannak, mint a férfiaknak.* A régi magyar örökösödési jogban ugyan nem találjuk fel a szabad harmad (Freidrittheil) intézményét, hanem azt több ízben fogjuk látni, hogy a magyar nő jogai, ha nem is mindenben egyenlők a férfiakéval, de sokkal terjedelmesebbek a németországi nőköinél.

Minthogy a szepesi szászság kiválóan városokat alkotó elem, jogkönyvének egy, az országos szokásjognak a városi polgárság közjogait meghatározó pontjaitól eltérő és a birtokra külön jogokat statuáló intézkedése is figyelemet érdemel. Országos jogunk szerint is* a városok polgárai és lakói vérdíjukat — homagium — illetőleg az ország nemeseivel egyenlőknek tekintetnek, de más szabadságokban nem egyenlők a nemesekkel.³⁾ Ennek követ-

¹⁾ Altenb. codex sváb jog. 71. p.

²⁾ Sachsenspiegel. Leipzig 1574. Lib. I. art. 31.

³⁾ U. o. P. III. tit. 9.

kezményeként a városok bárminő ezímen bírják a birtokot, birtokjogi ügyekben mindig felelősséggel tartoznak a királyi bíróságnak és ha a polgárok másnak birtokán szereznek örökséget, ez után a nemes földesúrnak éppen oly szolgálmányokkal és felelősséggel tartoznak, mint a közönséges jobbágyok.¹⁾ Ezzel szemben a szepesi jog 62-ik pontjában nemesi jogoknak nemnemes szászokra kiterjesztését találjuk fel. Ha ugyanis a szepesi szász oly birtokot bír, mely a házzal a provinciának szolgál — s azt a provinciától örök birtokul megvette, a birtokon levő jobbágyok fölött a szász gróffal együtt azoknak minden ügyében ítélhet és a birságból öt illeti két rész, a 3-ik pedig a provincia jogának elismerése fejében a grófit. E szerint egyes nemnemes szászok is gyakorolhattak olyan földesúri joghatóságot, minőt országos jogunk a nemesek részére állapít meg.²⁾ Csak a birság felosztására nézve van különbség, a mennyiben országos jogunk szerint a birságból két rész illeti a bírót, a 3-ik a vádlót.³⁾

Az ősi szokások rendszeresen a családi tűzhely körében tartják fenn magukat leghosszabb időn át, miért is a családtagok egymáshoz való személyes és örökösödési viszonyainak rokonsága legmegbízhatóbb alapul szolgál a reájuk vonatkozó törvények és szokások rokonságának kimutatására. Ezeket tekintsük meg első sorban.

I. *Családi és örökösödési jog.* A szepesi szászok közt nem lévén rend- és rangkülönbség, így «ebenbürtig» és nem ebenbürtig házasságról és az ebből eredő jogi következményekről sem lehet szó, mint pl. Bécs jogában van.⁴⁾ Nálunk ezen különbség általában ismeretlen, a nő mindig férje rangját bírja és a nemes férfi és a nemnemes nő közötti házasságból született gyermekek mindig az ország valódi nemesei gyanánt tekintetnek⁵⁾ és nemes embernek nemnemes származású özvegye ugyanazon jogokkal bír, mint nemes születésű társai. Országos jogunk szerint úgy a férj nejének, mint ez férjének javára minden olyan, de különösen szerzett vagyonára nézve, melyről a birtokeladás-

¹⁾ U. o. P. III. tit. 19, 18.

²⁾ U. o. P. III. tit. 25.

³⁾ U. o. P. II. tit. 86.

⁴⁾ Tomasehek I. 55, 73.

⁵⁾ Trip. P. I. tit. 7.

ról és elidegenítéséről szóló törvények értelmében idegenek javára rendelkezhet, szabad rendelkezési és örök bevallási joggal bír.¹⁾

Ezek alapján méltán mondhatja a szepesi jog, hogy ezen országban a nőknek éppen olyan jogaik vannak, mint a férfiaknak, és mezállapítja a vagyon felének egy harmad része fölött a nőnek szabad rendelkezését ugyanazon joggal, melylyel azt a férfi teheti (2. p.). A németországi jogkönyvek, mint azt fentebb említők, egészen másképp fogják fel a nőnek állását a családban, nem engedvén neki semmi rendelkezési jogot a vagyon fölött. Országos jogunk és a szepesi jog megegyeznek abban is, hogy a nő, míg más házasságra nem lépve férje nevét viseli, gyermekének gyámja lehet, úgy abban is, hogy az új házasságra lépő nőtől a gyermekek legközelebbi férfi rokonai elvehetik a gyámságot és a vagyon kezelését.²⁾ De míg országos jogunk ezt csak a nőre vonatkozólag állapítja meg, a férfira nézve pedig csak azon esetben, ha az nemnemes származású, míg a nemesnél minden körülmények közt meghagyják a gyámságot és a vagyon kezelését; addig a szepesi jog mindkét nemre vonatkozólag egyformán intézkedik, kimondva, hogy ha a férj vagy nő meghal és olyan kiskorú árvák maradnak, kik vagyonukról még nem képesek gondoskodni és az életben maradt fel új házasságra lép, a meghaltak legközelebbi férfirokonai egy év alatt kényszerítsék az apát vagy az anyát az árvák részének kiadására (17). A nők jogaira nézve azonban csakis ezen pontokban mutatkozik lényeges egyezés az országos és a szepesi jog közt. Országos jogunk ugyanis a nőket 12 éves korukban törvényes korúaknak nyilvánítja s azért mondja törvényes korúaknak, mert már akkor pert kezhetnek és folytathatnak, «lites iam cum alio agere et instituere possunt», és nem követeli tőlük, hogy a perben maguk helyett procuratort állítsanak.³⁾ A nőnek továbbá megadja a jogot, hogy férjének halála után az atyai házban maradó kiskorú gyermekeknek törvényes gyámja, a míg újra férjhez nem megy, sőt ha egyedül öt és nem elhunyt férjét is illető atyai vagyona van, erre nézve gyermekei fölött a gyámságot azon esetben is

¹⁾ U. o. P. I. tit. 110.

²⁾ U. o. P. I. tit. 113, 117. szepesi jog 6, 7.

³⁾ Tripart. P. I. tit. 111.

megtartja, ha férjhez megy. A szepesi jog szerint a nő sohasem perképes. Míg atyja vagy férje él, ez áll helyette törvényt (2), ha özvegyen vagy árván marad, Vorsprech-et — procurator, ügyvéd — kell fogadnia (38). Ez egészen azonos a szásztukör és a sváb Landrecht inézkedéseivel, melyek a nőtől minden önállóságot megtagadnak s azt mindig kiskorúnak tekintik, kinek mindig a férj a gyámja, s ha ez meghal, a gyámságot a legközelebbi férfi-rokon veszi át; mert a nőnek minden perében gondnok — Vormund, vagy a sváb jog szerint ügyvéd (Vorspreche) — kell s e nélkül a bíró a nőnek panaszát meg nem hallgatja.¹⁾

Ezen ponttal kapcsolatban van felhozva a Vorsprecher-ek — ügyvédek — intézménye. A szepesi jog szerint, ha valaki az özvegyek, árvák vagy szegények pereiben a Vorsprech tisztét elvállalni nem akarja, egy éven át senkinek ügyét ne vihesse (38). A Sachsenspiegel ezzel egyértelműen parancsolja, hogy a bíró mindenkinek, a ki azt kívánja, tartozik ügyvédet adni és a Vorsprech-ségtől senkinek sem szabad vonakodnia, a ki az illető helyen birtokos.²⁾

A szülők és gyermekek között mindenütt egyenlő természeti viszony következtében a közöttük levő jogviszonyra nézve is találunk egyezéseket. Így a kiskorúak és a szülőkkel osztatlan birtokon élő nagykorú gyermekek mindig az atyai hatóság alatt állanak. A magyar köznép közt maig is uralkodó azon szokás, hogy az apa gyermekeit eselégeinek nevezi, egészen azonos a szász jog felfogásával, mely szerint a eselédek és a gyermekek a családfőre nézve egyenlő jogi személyek s ez azokért mindig felelős. Viszont ha a szolga, vagy a gyermek urának, vagy szülőjének vagyonát játékon elvesziti, elzalogosítja, azok ezt egyszerűen visszavehetik.³⁾ A szepesi jog szerint a gyermek vagy a szolga játékban nem veszithetett el többet, mint nála volt pénzét és rajta levő ruháját, s ezt a szülő vagy a gazda kiválthatta három garason, a ruhán felül lekötött bürminő zálogot a nyerő hat garason kiadni egy márka birság alatt tartozott (51). Továbbá ha a

¹⁾ Sachensp. Lib. I. 45. 46. és Lib. II. 63. Sváb Landr. 345.

²⁾ Lib. I. 60. a Sváb Landrecht erről nem szól. A szepesi jog 39. pontja megállapítja a Vorsprecher-ek díjait is.

³⁾ Sachensp. Lib. III. art. 6.

szülők kenyerén élő gyermeket verekedéssel, adóssággal vagy becsületlen tettel vádolták, a szülő köteles volt azt hat hét alatt kimenteni (29). A sváb jog is megállapítja a szülők felelősségét a velők osztatlanul élő gyermekért.¹⁾ Országos jogunk kiválóan nemesi jog lévén, a eselédeket nem tekintheti a gyermekekkel egyenlő családtagnak. Az atyai hatalom alatt élő gyermekekre az is kimondja, hogy az atyai vagyomból sem ingóságot, sem ingatlant el nem adhatnak, el nem idegenithetnek, azokra nézve szerződést nem köthetnek; de a szülőknek gyermekeikért felelősségét úgy fogja fel, hogy «necessitate rationabili ingruente» az atya fiainak terheit elvállalhatja és magára veheti.²⁾ Erre azonban törvényesen kötelezve nincs.

A gyermekek szülőik iránt engedelmisséggel tartozván, rendszeren a házasságkötésre is jelentékeny befolyással van a szülők akarata. Hazai jogunk azonban e tekintetben nem ismeri a kényszerítést és a szülőnek csak annyi jogot ad, hogy az akarata ellen megnősülő fiúnak kiadhatja részét s így elkülönítheti azt magától; viszont a nagykorú fiút meg arra jogosítja, hogy a házasságát akadályozó apát a vagyonban osztozásra kényszerítheti.³⁾ A sváb jog kitagadja a leányt a vagyonból, a ki atyja akarata ellenére férjhez megy 25 éves kora előtt. A fiúról csak annyit mond, hogy ha 14-dik évét be nem töltve megnősül, mielőtt a házasság consummálva lenne, elválasztható nejétől. A szász jogban semmi korlátozó törvény nincsen, de a törvényes kort itt is föl kell tételoznünk. A szepesi jog azonban nem csak a szülőknek, de az árvát saját kenyerükön tartó rokonoknak is megadja a jogot, hogy az akaratuk ellen házasságra lépő gyermekeket a szülők és rokonoktól várható örökségből kizárják (45). Ezen pontot, mint az idézettek egyikével sem egyezőt, önálló fejlődésű jogszokásnak vehetjük.

Országos családi jogunk és a szepesi jog közt nagy eltérést találunk a hitbérré (dos, dotalitium, Morgengabe) nézve. A magyar nemességnél a nőt a rang és vagyon szerint illette a hitbér. Minthogy a nemesi birtokok java része adományozott és így oly

¹⁾ Landr. 216.

²⁾ Trip. P. I. tit. 51.

³⁾ U. o. P. I. tit. 54. 53.

természetű volt, hogy azt nő nem bírhatta, az ily birtokra teherül a hitbér sem háríthatott s ilyen esetben azt készpénzben vagy könnyen értékesíthető ingatlanban kellett kiszolgáltatni és pedig mindig a férj jószágából és nem az apáéból; mert ebből a nőnek a quartalítiumra volt joga. A gyermektelenül elhaló nemes férjnek összes ingóságai az özvegyre szállottak, kit férje birtokaiból és lakóházából eltávolítani nem volt szabad, míg férje nevét viselte. Ha az özvegyre maradt birtok jövedelme sokkal túlhaladta az őt megillető hitbért, a férj örökösei az özvegyet kielégíthették a hitbérrel, de a férjnek lakóházát, kivéve, ha az vár volt, tőle el nem vehették, sőt ha a birtokon két vár volt, egyik lakóhelyül az özvegyet illette. Ha gyermekek maradtak és azokkal osztoznia kellett, az összes ingóságokból egy-egy gyermekkel egyenlő részt kap s ő kapja a hintós lovakat és férje legkiválóbb öltözetét. A fegyvereket a fiúk vagy az osztatlan testvérek kapják, és ha ilyenek nincsenek, azok is az özvegyre szállanak. A nászajándék mindig sértetlenül illeti az özvegyet s osztozás tárgyát akkor sem képezheti, ha az özvegy újra férjhez megy vagy gyermekeivel osztatlanul maradni nem akarja. A gyermekek nélkül elhaló nő nászajándékát szülei vagy legközelebbi rokonai visszavehetik.¹⁾ A szász jog megengedi ugyan, hogy a férj nejeinek ingatlant kössön le hitbérül, de ha a telek, melyen a ház áll, nem neki jut örökségül, férje halála után hat héttel el kell hagynia a házat s azt átengedni a telek tulajdonosának; ha ez a házat megváltani nem akarná, az özvegy azt elhordathatja, csak a telket kell egyenletesen hagynia. A férj életében a nő a hitbért nem tekintheti örökének, valamint akkor sem, ha férjétől végrendeletileg kapta azt; mert a hitbér különös kegy miatti adomány, mely az örökösöt nem kötelezheti. Ha az özvegy gyermekeivel vagy férje örökösével egy kegyesen élni nem akarván, tőlük megválnak, mindazon joga van, melyekkel a vagyonhoz férje halálakor birt.²⁾ Ha ezt még kiegészítjük azzal, hogy mind a szász, mind a sváb jog a hitbért leginkább ingóságokban állapítják meg,³⁾ egyes pontokban kétségtelen egyezést látunk orszá-

¹⁾ U. o. P. I. tit. 93. 95. 96. 98. 99. 100.

²⁾ Lib. III. art. 38. — Lib. I. art. 24. és glossa. — U. o. art. 20.

³⁾ U. o. Lib. I. 24. és Sváb Landr. 16.

gos jogunkkal. Ezen egyezésnek alapját a birtokjogok hasonlóságában kereshetjük; mert Németországban a birtok a hűbéri és jobbágyi viszonyból kifolyólag hasonló jogi természettel bírt, mint nálunk a nemesi jószág. De a mi szepesi szászunk birtoka nem volt sem donationalis, sem jobbágyi, hanem szabad birtok és azért a birtok önálló jogi természete szerint a nőnek a birtokra vonatkozó joga is önállóan fejlődött, a mi különösen abban nyilvánul, hogy a gyermekeivel osztozó szülő, apa vagy anya, egyaránt *mindig az összes vagyonomak felét kapja* (12. 13. 65.), nehogy öregségében szükségét lásson, s az összes gyermekek, bár hányan lennének, csak a vagyon felére tarthatnak igényt, míg valamelyik szülőjük él, így a gyermekekkel maradó anyának éppen olyan joga van, mint az apának.

A gyermek nélkül maradó özvegynek a hitbérre vonatkozó joga azonban egészen azonos a szász és sváb jog intézkedéseivel.¹⁾ Ugyanis ha a férj a házasságkötés után egy év és hat hét alatt elhal, a nőnek joga van a hitbérhez, ha férje szüleivel vagy testvéreivel osztatlanul élt is. De ha a nő férje halálakor áldott állapotban maradt, hitbérét nem veszi ki a szülés idejeig és ha a gyermek elevenen születik — *die vier wendt beschreyet* — a gyermekkel együtt mindennek feléhez van joga (13), azaz annyit kap, mennyit elhalt férjének testvérei egyenkint, s ha az elhalt férjnek testvére nincs, a meny gyermekével együtt a nagyszülők életében ezek vagyonának felét kapja, ha pedig a gyermek meghal, öröksége az anyát illeti (65). Ha a nő férjhez menetele után egy év és hat hét alatt gyermektelenül hal el, rokonai a hitbérre nem tarthatnak igényt, a férj csak a hozományt tartozik sértetlenül visszaadni (13).

A magyar nemesek és a szepesi szász telepítvényesek birtokjogai közt jelzett különbségből következik az *örökösödési igények* különbsége is. Van ugyan a Tripartitumnak egy pontja, melynek alapján itt is találhatunk némi egyezést. Ha ugyanis az urak és nemesek a jocos szolgálat útján nyert birtokok és birtokjogokra vonatkozó adománylevelbe a nő nevét is beiratták, azon megjegyzéssel, hogy a birtok mindkét nemet illeti, az ily birtok az egyik házastárs halála után örök-

¹⁾ Sachsensp. Lib. I. art. 33. Sváb Landr. 422. 35.

joggal a másikra száll át s a leányokra is átörökíthető,¹⁾ különben a nőknek csak a leány-negyedre — quartalitiüm — van igényük. A szász telepítvényes-föld örök és nem ad personam adományozott birtok és így ezen a nemű örökösödés közötti különbségnek nincs helye, ha az országos joggal mégis mutatkozik egyezés, ez csakis az említett jogi természettel bíró nemesi jószágra, de nem az általánosságra vonatkozhatik.

A szász, a sváb és a szepesi örökösödési jog közt feltűnő az egyezés. Itten csak az lehet kérdés, melyikhez áll legközelebb particularis jogunk? Minthogy ezélunk csakis a szepesi jogkönyv eredetének kimutatása, csak az abban foglalt lényeges pontokat tárgyalhatjuk itt részletesen. Ezek szerint:

Ha az egyik házastél a házasság megkötése után egy év és hat hét elmultával gyermektelenül hal el, az életben maradt a meghaltak rokonaival a vagyon felében osztozik (4). A szász jog szerint ugyanis az örökösödés nem a *nem*, de az *ág* szerint (Nach der Sippe) történt és az ugyanazon ágon vagy rokonsági izben lévők férfiak és nők egyenlően részesültek az apai és anyai vagyonban. Ez éppen úgy állott a felfelé, mint a lefelé menő ágakra.²⁾ A nő tehát éppen olyan részt kapván mint a férfi; mikor férjhez ment, vagyonát egyesítette a férfiével és így az egészre a férfiével egyenlő jogokat nyert. Ezt a szepesi jognak az örökösödésre vonatkozó minden pontjában látjuk érvényesülni. A gyermektelenül életben maradt házastél az egész vagyonnak $\frac{3}{4}$ részét tartja meg s csak $\frac{1}{4}$ részt ad át a meghalt rokonainak. A házastársak tehát az őket megillető fél vagyonban kölesönösen egyenlően örökösödnek a megholtak rokonaival. A rokonoknak jutó örökrészen aztán a vér szerint legközelebb álló nemzetség egyenlően osztozik, tekintet nélkül arra, hány tagja van az egyik vagy másiknak (5). A sváb jog sokkal távolabb áll ettől, mert az özvegy nőnek a hitbéren kívül semmi ingatlanhoz nem ad jogot s ezt mind át kell adnia a földes úrnak, a templomnak vagy városnak, szóval, a kinek alattvalója.³⁾

¹⁾ Tripart. Pars. I. tit. 48.

²⁾ Sachsensp. L. I. art. 5. 7. Megjegyzem, hogy ez a szász jogban csakis az ingóságra és az örökül szerzett ingatlanra áll. A hűbéri jellegű birtokra nem vonatkozik.

³⁾ Landr. 22, 24, 27.

A testvérek örökösödési joga is teljesen azonos a szász joggal. «A két részről testvérek két részt kapnak. Ha a gyermekek meghalnak, az örökösök úgy osztoznak, mint a gyermekek osztoztak volna» (8). Ezt a Sachsenspiegel így fejezi ki: Az egy apától és egy anyától származó testvéreknek jobb joguk van az apa és anya vagyonához, mint a féltestvérnek; az édes testvérek gyermekei pedig éppen olyan közel állanak a vagyonhoz, mint a féltestvérek. Az édes testvérnek az édes testvér vagyonához két annyi joga van, mint a féltestvérnek.¹⁾ A sváb Landrecht intézkedése is hasonló, de nem azonos.²⁾

A felfelé és lefelé menő egyenlő rokonsági izekről mondotaknak következménye, hogy ha a testvérek valamelyike meghal és unokákat hagy maga után, az örökség ezeket illeti és nem a meghaltak testvéreit (65). Ha viszont az unoka után setu szülők, sem testvérek nem maradnak, vagyona a nagyapára és nagyanyára száll és nem a nagybátyára vagy nagynénére (63). Ebben is ki van fejezve az egyenlő izben álló nőknek a férfiakéval egyenlő örökösödési joga.

A szepesi jognak a németországi jogokkal közel rokonsága különösen feltűnik az egyik szülőnek második házasságra lépése alkalmával történő osztozásnál. A szepesi jog szerint a gyermekek az életben maradt szülőtől addig nem követelhetik az örökséget, míg az új házasságra nem lép. Ekkor vagyonának *felét* adja át gyermekeinek, akár hányan lennének azok (65). A kiházasított és a vagyonban elkülönített gyermekek, ha új házasságot kötő atyjokkal vagy anyjokkal osztozni akarnak, előbb tegyék vissza a közös vagyonba mindazt, a mit részül kaptak és csak így vehetik ki a felerészt. Ha a kiházasítottak kivett részüket visszatenni nem akarnak, a szülővel osztatlanul élő gyermekek a vagyon felosztásakor előbb annyit kapnak, a mennyit az osztottak már kaptak és csak az ezután felmaradó vagyonban osztoznak egyenlően a gyermekek a szülővel (11, 12). A szász jog az özvegyet meghagyja a férj és az osztatlan gyermekek vagyonában. Ha a részüket kivett gyermekek új osztályt követelnek, eskü alatt tartoznak mindent beadni a tömegbe, a mit kaptak, legyen az bár

¹⁾ Sachsensp. Lib. I. art. 20. és glossa.

²⁾ 233. 394. 181.

ingóság vagy házi eszköz.¹⁾ Ugyanezt rendeli a szász jog, még azt téve hozzá, hogy a szállásbirtokot csak a fiúk öröklik s a fivértől függ, mit ad abból nővérének.²⁾

Itt kell még említést tenni a gyámságról és a nagykorúságról. Országos jogunk éppen úgy, mint a németországi jogkönyvek, háromféle gyámságot ismer: *természetest* (legítima), *végrendeletileg megbízottat* (testamentaria) és *adományozottat* (dativa). A hűbéri birtokjog egyezőségéből következik, hogy a gyámságra vonatkozó magyar jogszokás egyezik a németországiával és egyformán az atyát, fivért, az atyai ágon legközelebbi férfi-rokонт (agnatus) azon rendben, melyben esetlegesen örököse lehetne a birtoknak, jelöli ki a törvény gyámnak s az egyedül a férfi-ágot illető örökségben nem engedi meg a nőági rokonnak (cognatus) a gyámságot. A gyám kinevezésének joga itt is a fejedelmet, földes urat, szóval azt illeti, a kinek az ágszakadás esetében joga van a birtok örökléséhez.³⁾ A szepesi jog ezektől eltérőleg nem tesz különbséget az agnatus és cognatus rokonság között, hanem a szepesi szász birtoknak jogi természetéhez alkalmazva a törvényt, azt mondja, hogy ha valahol vagyonukról gondoskodni még nem képes árvák maradnak, a *mindkét* részről való legközelebbi rokonok tartoznak az árva vagyonáról, saját birtokukkal állva azért jót, gondoskodni (7). Itten az apa és anya nélkül maradt árvákat kell értenünk, mert fentebb kimutattuk már, hogy az életben maradt anya épp úgy törvényes gondnoka volt vagyonának, mint az apa. Az egyrészről árván maradtak vagyonáról pedig, ha a túlélő házastárs új házasságra lép, a meghalt félnek legközelebbi rokonai tartoznak gondoskodni (17). Ebben ismét a helyi viszonyokhoz alkalmazottan önálló fejlődésű jogszokást ismerünk fel.

A gyermekek nagykorúsítását és jogaik élvezetébe lépését illetőleg is egészen önálló felfogást mutat a szepesi jog. Országos jogunk ugyanis megkülönbözteti a «perfecta ætas»-t, a teljes kort, melyet a férfi 24, a nő 16 éves korában ér el; továbbá a

¹⁾ Lib. I. art. 13.

²⁾ Sváb Landrecht. 161.

³⁾ Tripartit. P. I. tit. 113—116. Sachsensp. Lib. I. art. 23. és glossa. 45. és glossa. Sváb Landr. 23.

«legítima ætas»-t, a törvényes kort, s ezt a fiúk a 14-dik, a lányok a 12-dik életév betöltésével érik el. E szerint nyerne különböző jogokat a birtokhoz.¹⁾ A németországi törvények szerint a gyermek teljes korává lesz (ist zu seinen Tagen gekommen) 21, 24, illetőleg Nagy Károly törvénye szerint 25 éves korában; törvényes korává (zu seinen Jahren gekommen) 13 éves és 6 hetes, illetve 14 éves korában és itt is e közben évei számával növekedtek jogai.²⁾ A szepesi jog nem ismeri ezen megkülönböztetést, a fiút és leányt egyaránt nagykorúsítja 14 éves korában és felruhazza a vagyon fölött való rendelkezés jogával (7, 64).

A szepesi családi és örökösödési jogban ezek szerint találunk a szász joggal teljesen egyező, továbbá a magyar szokásjog alapján keletkezett és a különleges birtokviszonyokból kifolyólag önállóan fejlődött jogszokásokat.

Ha ezekben még nem találnánk elegendő alapot jogkönyvünk keletkezése alapelveinek kimutatására, feltaláljuk azt az adóssági és büntető törvényekben.

II. *Adóssági törvények.* Országos jogunk a városi polgárok adóssági ügyeiben csak annyit említ, hogy az adóssággal vádolt polgár világosan be nem bizonyítható követelés alól saját esküjével mentheti ki magát;³⁾ a nemesek adósságainál meg a zálog természetét nagyon is magyaros gavallérsággal fogja fel a Tripartitum, mondván, hogy a ki a zálogba vett jószágának hasznát élvezi, uzsoráskodást űz, a ki pedig a zálogbirtok összes jövedelmét a tőke törlesztésére fordítja, dicséretes és felebarátja iránt igen kegyes dolgot művel.⁴⁾ Szepesi szászaink, éppen úgy mint külföldi fajrokonai, kissé komolyabb oldalról fogták fel a dolgot. Nem bocsátkoznak a középkori magyar perlekedés hosszasan útjára, hanem a liquidum debitumot rövid úton exequálják.

Egymás mellé állítva a szepesi és a szász jogot, azonnal felütnünk a hasonlóság:

¹⁾ Trip. P. I. tit. 111.

²⁾ Sachsenspiegel Lib. I. art. 23. 42. glossa. Sváb Landrecht 49, 69.

³⁾ Tripart. III. 17.

⁴⁾ U. o. I. 81.

Szepesti jog.

A tartozását beismerő adós 14 nap alatt fizetni köteles, ha tartozását tagadja s azt sem engedi meg, hogy a vádló tanúkkal bizonyítson; egyik vagy másik fél harmadmagával esküszik. (19. 20. 27.)

A megítelt tartozásért a hitelező a törvényszolgával (Büttel) három napon át három óránként követeljen zálogot. Az ügyben ítéelő gróf minden zálogolástól kap 3—3 Pfenniget, a bíró 4—4 denárt. (24.)

Az ingó zálogot 14 napig, az ingatlant 1 évig és 6 hétig (Jahr und Tag) kell megtartani, azután eladhatja a hitelező. (25. 26.) Ha tartozás fejében ingatlan van lefoglalva s a hitelező megtudja, hogy adósának ingóságai vannak, ezeket foglalja le s csak ha ez nem fedezné a követelést, tartsa továbbra is zálogban az ingatlant. (28.)

Egy márkányi vagy ennél nagyobb tartozásért, ha az adós nem fizet, sem zálogot nem adhat, fogságra kell vetni. (28.)

A szász az idegenen és viszont, a tartozást 3 nap alatt követelheti. (23.)

Az eddig egymás mellé állított adóssági törvények elvitáztatatlanul feltüntetik az igen közeli rokonságot. A sváb joggal,

Sachsenspiegel.

A beismert vagy bíróilag megítelt adósságot 14 nap alatt meg kell fizetni. (L. II. art. V.) Saját tartozásáért, ha tagadja azt, mindenki köteles esküdni. (L. I. art. 6.)—(Ésküdtársakat nem említ.)

A megítelt adósságért zálogot kell venni (I. 70.) s az adósság behajtásáért a bírót Gewette (birság) illeti. (I. 53.)

Az ingó zálogot 14—14 napi időközben 3-szor kell kiváltásra kínálni, ezután 6 héttel eladható. (I. 70.) Az ingatlant egy évig meg kell tartani. (II. 41.) Adósságért előbb mindig az ingósságot kell lefoglalni, csak azután az ingatlant. (III. 39. glossa.) Birság és vérdíj fejében is rendszeren az ingósságot kell lefoglalni. (II. 41. glossa.)

A ki a tartozást megfizetni, sem kezesekeket állítani nem képes, családjával át kell adni a hitelezőnek stb. (III. 39.)

Az idegen mindig azon hely törvényei alá tartozik, a hol van stb. (I. 30. III. 33.)

mint a szásznak testvérével, szintén sok a hasonlóság, de az eltérések a szepesti jogtól jelentékenyebbek.

Értekezésem keretét igen túl haladná az egyes pontoknak összehasonlító felsorolása, azért mellőzve a büntető határozatokat, a közigazgatásra, törvénykezésre, az ipari és kereskedelmi ügyekre vonatkozókat, még csak egy pár jellemző dolgot említek fel. Ilyenek a tulajdon védelme és a békeszegés. Hazai jogunk az önvédelemnek két fajtát különbözteti meg: a személyre nézve és a vagyonban. A személyes önvédelem csak addig tart, a míg a támadó meg nem fut. Ezen túl minden rajta elkövetett sértés nem önvédelem többé, hanem bosszú.¹⁾ Ezen felfogásban meg egyezik vele a szepesti jog, mely azt, a ki vele harcban állott, de megfuto ellenfelét házba üldözve megsebesíté, 10 márka birságra, ha pedig megölte, fejvesztésre ítéli (31). De a birtok ellen intézett támadásban már lényegesen eltérnek; míg ugyanis a nemesnek ahhoz van joga, hogy a birtokába betörőt «etiam cum notabili incommodo eiusdem» kiűzhesse;²⁾ a szepesti jog már a hozzá menekülő oltalmában is megengedi a házi gazdának, sőt a eselédeknek is, hogy a házba törőt felelősség nélkül megsebesítsék, megöljék (31). Ezzel egyezően mondja a szász jog, hogy a házába menekültöt mindenki minden igaztalan támadás ellen védeni tartozik s ezzel még az ura iránt tartozó hűség ellen sem vét.³⁾ Még feltűnőbbben egyeznek a házratörésre — Heimsuchung — szóló törvények. A szász jog a házat és annak kerítését — die 4 Pfelen — egyenlőnek tekinti a templommal, temetővel és a városok sáncaival. Valamint azokban, úgy kerítésén belül a tulajdonosok és bérlő egyaránt békét és biztosságot követelhetnek, s a ki a ház békéjét megsérti, azt a tulajdonos büntetlenül megölheti, ha két tanuval igazolja, hogy a támadót tettenérés vagy futás közben ölte meg.⁴⁾ Ezen alapvetel szepesti jogunk részletesen alkalmazza, feljogosítja a gazdát arra, hogy a házára törőt a házból ki löve, szúrva vagy dobva megsebesítse, megölje (30). Az éjjel a házában, udvarán, kertjében talált idegennel hasonlóan

¹⁾ Trip. III. 22.

²⁾ U. o.

³⁾ Sachsensp. III. 78.

⁴⁾ U. o. II. 67. és glossa 69.

bánhatott el (32, 34). Ugyanigy találjuk ezt a szász jogban is, mert az éjjel járó tolvaj ugy is akasztófát érdemel. Más helyen számos particularis jogkönyv alapján kimutattam, hogy a hova a szász vagy a sváb jog eljutott, e tekintetben mindenütt azonos a házi béke felől uralkodott fogalom.¹⁾

Abban is megegyezik a három törvénykönyv, hogy tolvajság kinyomozása és a lopott jószág felkeresése végezt lehet a gyanúsított házakat a gazda engedélye nélkül kikutatni.²⁾

Nem hallgathatom el, hogy ismertetett jogkönyvünk és az országos jog közt a tulajdon védelmére is van egy egyező pont. Attól ugyanis, a ki mást megöléssel fenyeget, a szepesi jog kezeseket követel, hogy fenyegetését beváltani nem fogja, s ha kezeseket nem állíthat, fogságra vetni s ott tartani rendeli mindaddig, míg a fenyegetettnek élete biztosítva nincs (43); a Tripartitum a fenyegetővel szemben követendő magatartást attól teszi függővé, vajjon komolyan lehet-e a fenyegetést venni vagy sem, de minden körülmények közt legjobbnak tartja azt az elvet, hogy az okosabb enged és kitér a fenyegetőnek.³⁾ Abban azonban mindkettő megegyezik, hogy azt, a ki várost, falut vagy magánházat felgyújtással fenyeget, meg kell égetni. A szász törvénykönyv a gyújtogatóra fejvesztést mér.

Azon véleményemet, hogy telepítvényes német honfitársaink külön jogai alapjukban véve behozattak, legalább a szepesi jogra nézve talán semmi sem támogathatja erősebben a párbajvivásnál. Nálunk az istenitéleti párbaj a nemességnek kiváltsága volt. Németországban a szászoknak külön joga, a mennyiben a szász bírák bármely peres ügyben megítélhették azt a szásznak, holott a Kaiserrecht szerint másoknak — Nagy Károlytól I. Frigyes koráig — csak a hazafurulás vádja esetén volt megengedve. Már maga az a körülmény, hogy a szepesi szászoknál, — kik nem voltak országunk nemesei, — a párbaj mint jog szerepel, mutatja a jognak idegen eredetét. Besztercebánya 1255-iki kiváltságlevele a polgárok közt a párbajt karddal és kerek pajzsral szász modor szerint rendeli vívni,

¹⁾ A felső-magyarországi városok életéről. 55—59.

²⁾ Sachsenspiegel III. 35. és glossa, Svab. Landr. 333., szepesi jog 33.

³⁾ Part. III. 23.

a szepesi jogkönyv pedig részletesen megállapítja a kihívás idejét és a párbaj módját (58, 54), melyet ha összehasonlítunk a Sachsenspiegelben ezen nemzeti jog gyakorlása módjának szentelt részletes leírással,¹⁾ a kettőnek közös eredete fölött alig fogunk kételkedni.

Ennyi összehasonlítás elég arra, hogy a szepesi jog egész kifejlési menetét követhessük. A XII. században Németországból — hogy annak melyik vidékéről? — még eddig nem tudjuk — az ezen korban és a XIII. század elején is még «Terra Scepus» néven szereplő területre szászok jöttek. Az új telepítvények alapítására vállalkozott németek, Csehországban, Sziléziában, Lengyelországban mindenütt meghonosították saját jogukat. Nincs okunk feltételezni azt, hogy csak a hozzánk települők állottak volna a műveltségnek oly alacsony fokán, hogy előbbi jogaikról és elhagyott hazájuk törvényeiről tudomásuk nem lett volna. Én nem csak *jogi öntulajdon* tulajdonitok nekik, de jogaiknak *tulaját* és törvényeiknek *tudását* is. Mert teljesen egyet értek azzal, hogy kivándorlásra, nehéz munkával járó új telepítvények alapítására csak a legmunkabíróbb és értelmileg is legfejlettebb elemek vállalkoztak.²⁾

A szepesi szász telepítvényeseknek bejövetelek előtt a királlyal kötött szerződés szerű viszonyát okmányilag kimutatni nem lehet. De éppen a Szepességen kimutatható, hogy mikor egyes földesurak a XIV. század elején birtokaikra szlávokat akarnak telepíteni, ezek a földesúrtól a német telepítvényesekéhez hasonló jogokat kötnék ki magoknak, a milyen például a bíróválasztás. Ha mindjárt feltételeznők is, hogy ezek a szerződés szerű viszony mintáját nem a szászoktól kölcsönözték és így azt is, hogy szászainknak a királyok írásban előre nem biztosították ősi törvényeik használatát; tudva azt, hogy hazánkban a XII. században még nem volt a köznapi élet minden igényét kielégítő jogélet: el kell fogadnunk, hogy királyaink, legalább hallgatva, elfogadták a behozott ősi törvényeknek a települőkre érvényes folytonosságát. IV. Béla 1243-iki és V. István 1271-ki ismert oklevelei ezeknek alkalmazására továbbra is megadják a szentesítést.

¹⁾ Lib. I. art. 63.

²⁾ Ipolyi: Besztercebánya műveltség-tört. vázl.

Országos jogunktól eltérő kétféle törvényt láttunk az összehasonlításnál. Az egyik csoport egészen azonosnak mondható a *Sachsenspiegel*-ben a hasonló viszonyokra vonatkozókkal. Ezeket tartom *behozottaknak*, melyek alapját képezték a telepítvényesek jogeletének. Az ismertetett törvénykönyv teljesen egyező pontjai csak esekély részét képezik a szásztükrben foglalt 234 articulusnak. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a betelepült szászok új hazájokban egészen más viszonyok közé kerültek; természetesnek tarthatjuk, hogy ősi joguknak nem alkalmazható részét itten nem codificálták. Ennek bizonyítására talán legtalálhatóbban lehet felhozni Selmezbányának a XIII. századból való jogkönyvét, mely a mindennapi életben leggyakrabban felmerülő örökösödési, adóssági és büntető ügyekben alkalmazott törvényeket 40 pontban foglalja össze.¹⁾

Ezen jogkönyv említésének kapcsán helyen lesz pár szóval összehasonlítani a szepesi jogkönyvet más particularis jogainkkal.

A selmecezi jogkönyv nagytudományú kiadója az említett jogkönyv kiadásának bevezető szavaiban particularis jogkönyveink keletkezésének idejéről így nyilatkozik: «Nem szenvedhet kétséget, hogy a selmecezi városi és bányajog sokkal régibb, mint az 1370-ben szerkesztett, Wagner által kiadott szepesi jogkönyv és alig lehetne a magyar korona országaiban valahol egy régibb jogkönyvet találni a selmecezinél. Az erdélyi szászok, kiknél azt legelőbb lehetne feltételezni, a XV. század végeig nem bírtak írott joggal s azon törvénykönyv, melyet Altenberger Tamás nagyszabeni polgármester, királybíró és kamaragróf 1481-ben leíratott, s melyre a nagyszabeni tanácsosok az esküt letenni szokták volt, nem az erdélyi szász jogoknak feljegyzése, hanem a nürnbergi, magdeburgi és iglauer jogoknak összeállítására, melyeknek tehát az erdélyi szászokra nézve semmi nemzeti jelentőségük nincsen. Ezen korból különben már több német jogkönyvünk, különösen bányajogunk van Magyarországon, nevezetesen: a hét felső-magyarországi bányavárosé 1487-ből; a körmöczbányai 1492-iki régibb és 1537-ben bővített bányajog.²⁾ A budai jog-

¹⁾ Kiadta Wenzel Gusztáv a «Jahrbücher der Literatur» CIV. köt. Anzeiger-Blatt 5—14. old.

²⁾ Wenzel G. Jahrb. d. Lit. CIV. Anz. Bl. 3, 4.

könyvnek keletkezéséről kiadói¹⁾ úgy nyilatkoztak, hogy azt szerkesztői legvalószínűbben közvetlenül Zsigmond 1405-iki kisebb decretumának kiadása után kezdték szerkeszteni s első fele (1—162. caput) 1413-ig készen volt, a második rész 1421-ben záratott le; mert későbbi jogkeletkezésnek nyoma nincsen benne. Az erdélyi szászoknak «Der Sächsischen Nation in Siebenbürgen Statuta oder: Eigen Land-Recht» című törvénygyűjteménye 1583-ban kelt s azt Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem ugyanazon évben április 18-án Krakóban erősítette meg.²⁾ A szepesi jogkönyv tehát keletkezése korát tekintve mindjárt a selmecezi után következik.

A particularis jogok fejlődését tekintve, a szepesi jogkönyvet határozottan a legelső helyre teszem. Ugyanis — a mennyire a particularis jogokra vonatkozó eddigi tanulmányaim kiterjednek — a selmecezi városi jognak mind a 40 pontját ősi jognak tartom, melyeknek ősnémet eredetét ki lehet mutatni. Buda lakói a tatárjárásra következett telepítés alkalmával azonnal városi életet kezdenek, innen van, hogy 441 pontból álló jogkönyvüknek legnagyobb része a városi hatóság általános jogaira, az ipar és kereskedelem szabályozására vonatkozik. Ezen pontok semmi összeköttetésben nem állanak a németországi anya-jogkönyvekkel és helyes a kiadók véleménye, hogy valamint a városjogok nálunk általában, úgy a budaiak is létüket nem a lakók jogi öntudatának, hanem a német telepítvényesekre a külföld által gyakorolt hatásnak köszönik. A városi élet fogalmával és igényeivel tisztában voltak a várost alapítók és így készen hozhatták a városi szervezetet szabályozó törvényeket. Kérdés itten csak az lehet: Németország melyik városának régi statutumait vették alapul? Itthon a királyi privilegiumok alapján csak a közjogokat rendező pontok jutottak be. A németországi anya-jogokból valók a családi, örökösödési, adóssági és büntető törvények. Ezekben a budai jogkönyv éppen úgy találkozik a szepesivel, mint a selmecezi és az erdélyi szászoké. Ezen találkozás rávaló a közös jogforrásra. Olyan önálló jogfejlődést, minő a sze-

¹⁾ A Michmay és P. Liehner «Offner Stadtrecht». Pressburg 1845.

²⁾ Magyarázatokkal kiadta Eder Kár. József. «De initiis jurisque primevis saxonum transsilvanorum commentatio» címen. Viennae 1792.

pesiben mutatkozik, a budai jogkönyvben nem lelünk fel, a minek természetes oka az, hogy Buda lakói a városi élet által meghatározott, otthon megszokott és változásoknak alá nem vetett viszonyok közé kerültek.

Az erdélyi szászoknak említett statutum gyűjteménye több száz éves joggyakorlat alapján keletkezett rendszeres polgári és büntető törvénykönyv. Lepten nyomon magán viseli a XVI. századbeli jogtudós szerkesztők bélyegét. Vannak benne statutorius úton keletkezett jogszabályok, de a törvények legnagyobb része németországi eredetű. Származásukat elárulja azon pont, melyben ki van mondva, hogy a miről a törvénykönyv nem intézkedik, «soll aus den alten kaiserlichen Rechts-Regeln und Satzungen, so fern sie unserer Landschaft gemäss, erbolet werden». Ezzel a német «Kaiser-Recht»-re utal mint forrásra. Innen van ezen jogkönyvek egyezése a szepesi és más particularis jogainkkal.

A Németország különböző vidékeiről különböző időben bejött telepítvényeseknek a helyi viszonyoktól nem függő, királyi privilegiumok által nem szabályozott magánjogaikra vonatkozó törvényeik közt levő egyezés csakis azon egy esetben lehetséges, ha minden csoport egy közös forrásból hozta magával a törvényeket. Hazai országos jogunknak hatása mindenik csoportra más és másféle a szerint, a minő közjogi helyzetbe kerültek. Buda lakói város-alapítók. Törvénykönyvük, mint ilyeneké, felöleli a tárnoknak, a kir. udvarmesternek és más országos méltóságoknak a városhoz való viszonyát. Az erdélyi királyföld telepítvényesei közt voltak szabadok, szabadosok, jobbágyok és örökös szolgák (Leibeigene)¹⁾. Birtokaik egész az Andreamig nem képeznek egységes területet és így országos jogunk sem gyakorolhat rájuk oly egységes hatást, mint a szepesi szászokra, kik közt nem volt se rang-, se osztálykülönbség, hanem mindnyájan szabad birtokaikon szabad emberekül éltek. A szepesi szászok köréből kiemelkedő nemességgel a középkoron át nem találkozunk, személyére és birtokára nézve minden szász egyforma és így az országos jognak hatása is egyenlő. A szepesi szászok birtoka a nemések szerzett birtokaival egyenlő jogi ter-

¹⁾ Ländner G.: Der Schwabenspiegel bei den siebenbürger Sachsen.

mészetű lévén az avval összefüggésben álló jogok is, a mint láttuk, azonosak az országos joggal. Elhagyva régi hazájuknak feudális birtokviszonyait, az azokra vonatkozó törvényeket se használhatták itt. Láttuk, hogy a szepesi szász a provinciához tartozó szerzett birtokán úri joghatóságot gyakorolt, hogy közte és a szomszédos magyar nemések közt a jogokra nézve kölcsönösségi viszony uralkodott, hogy a nőnek köz- és magánjogi állása a birtokjog természetéhez képest a magyar jog szerint alakult át. Ezen átalakulás csak az országos jog határozatainak megfelelően történhetett, melyeknek általános érvényét Werbőczy «Quos ligant constitutiones et statuta» cím alatt fejtegetve azzal végez: «namque cum fueris Romae Romano vivito more.»¹⁾

Azon állítást, hogy városjogaink *ittthon keletkeztek* oly jogelvek és jognézetek szerint, melyek az itteni város-lakosoknak jogi öntudatában gyökereztek, csak azon módosítással vélem elfogadhatónak, hogy *ittthon is* keletkeztek oly külön jogok, melyek a betelepülteknek jogi öntudatában gyökereztek. Az önálló fejlődésük gyanánt már felhozott pontokon kívül felemlíték még két igen jellemzőt. A szepesi jog 6-ik pontjának folytatása a túlélő házastársat feljogosítja a saját, vagy az árvák örökségének eladására, — holott a szász- és a sváb-jog a nőtől minden rendelkezési jogot megtagadnak, — de kiköti, hogy a vételhez, ugyanazon ár mellett, elsőbbségi joga van a vérszerinti rokonnak s mindig előbb ennek kell az örökséget megvételre ajánlani; ha azonban a rokonok az özvegyet az örökségből kiéheztetni, vagy a birtok értékét lenyomni akarnák, a többet ígérő idegen megveheti azt a vérrokon elől. A 17-ik pontnak folytatása meg azt mondja, ha az árváknak az elhalt szülő részeről való legközelebbi rokonai az új házasságra lépő szülőt nem akarnák arra kényszeríteni, hogy egy év alatt adja ki az árvák részét, vagy ha a határidőt elmulasztják, «akkor azt akarjuk, hogy ha Isten a férfit vagy a nőt gyermekekkel áldani meg, a második házasságból született gyermekeknek éppen olyan joguk legyen a vagyonhoz, mint az elsőből valóknak. Ugyanazon törvény érvényes akkor is, ha az időközben nagykorúvá lett gyermekek elmulasztják jogukat érvényesíteni.» Olyan specialis intézkedések ezek, —

¹⁾ Tripart. P. II. tit. 5.

különösen az utóbbi, — melyeknek mását országos jogunkban éppen oly hiába keresnők, mint a szász vagy sváb jogban. Az önálló jogkeletkezésről legvilágosabban tanúskodik a löcsei codex 17-ik pontjához mellékelt 1585-iki löcsei tanácsvégzés, mely egyszersem arra is alkalmas, hogy lássuk, hogyan foglalt nálunk tért a Sachsenspiegel és a magdeburgi Weichbildrecht. Lőcse tanácsa a mindig kezeügyében volt Zipser Willkührnek a féltestvérek örökösödési jogáról szóló (8-ik) pontjából tudta, hogy az édes testvéreknek minden vagyontól két részhez van joguk, míg a féltestvérnek csak egyhez; a Sachsenspiegel szintén azt mondja, hogy az édes testvérnek két annyi joga van, mint a féltestvérnek és pedig nem csak szülőjének, de édes testvérének vagyonához is; és Lőcse mégis 1585-ig érvényben tartotta az ezen jog elévülésének idejét és módját meghatározó pontot. Csak a XVI. század végén módosítják azt a szász és a magdeburgi jog szerint, mondván: «da doch die beschriebene Recht uns lehren» és «so lehren die Recht auch» (Landr. lib. 1. cap. 29. Magd. Schöpfungfragstüch parté 1. cap. 6. Distinct. 4.), hogy az örökséghez való jog 30 éven belül nem évülhet el és hogy az édes testvér a rokonsági izben közelebb áll a féltestvérnél. Az eredeti 17-ik pont tehát a régi szász jortól egészen eltérően, önállóan itten keletkezett.

A jogkölesönzés a középkorban általános volt Európában. Reánk nézve ezúttal particularis jogunk szempontjából bir érdekel tudni, minő jogokkal éltek a szepesi szászok a Willkühr mellett. Az 1412-iki elzálogosítás a XIII város jogéletére nagy befolyást gyakorolt. A lengyel uralom alá került városok, noha részükre biztosították régi jogaik s azokkal továbbra is éltek, nem zárkozhattak el Lengyelország jogéletének hatása elől. Lengyelországban akkor már régen uralkodott a szásztükkör alapján keletkezett magdeburgi jog. A szepesi városok ezt csakhamar elfogadták törvénykönyvükül mindazon ügyekben, melyekre az ősi Willkührben ninesen határozatuk. Ezen kiválogatott és gyakorlati alkalmazásba vett kölesönözött törvényeknek a XVII. század elején akadt rendszeres codificatora Apelles Boldizsár szepes-váraljai városi jegyző személyében. Munkájának czime megismertet annak forrásával és rendszerével: «Collectanea allerley nutzlicher und nothwendiger Regeln des Rechtens bey-

des aus dem *Göttlichen* sowohl auch *Kayserlichen* Rechten und sonderlich aus dem *Saxenspiegel* undt anderen vornehmen Authoribus und Rechtsbüchern so in den *XIII. Städten im Zips* üblichen mit allem fleysz excerptiret und nach Alphabetischer ordnung sub certos Titulos und in Locos communes redigiret durch Balthasarum Apellem, notarium p. t. opp. Waralliae. Anno Chri. MDCXXIX.» Ezen törvénygyűjteménynek másolata több szepesi város levéltárában ma is megvan. Tudtommal egyetlen particularis jogokkal élt területünknek sinesen a kölesönözött jogokat saját viszonyaikhoz alkalmazottan kiválogatott és rendszerbe szedett hasonló gyűjteménye.

Ezen törvények csak a XIII városban voltak alkalmazásba véve. Lőcse, mint sz. kir. város, az ősi jog mellett a XV. századon át a tárnok joggal élt, és a mint a 17-ik ponthoz tartozó idézett tanácsvégzés mutatja, a XVI. század második felében vette át kiegészítőül a szász és magdeburgi jogot. Legalább régibb időre nézve erről nines eddig tudomásunk.

Ismertetett jogkönyvünk világos tanúságát adja annak, hogy a bejött német telepítvényesek saját jogukat behozták, hogy alkalmazkodva az országos joghoz, elfogadták annak megfelelő intézkedéseit és végre hogy azon viszonyokra vonatkozólag, melyekre sem elhagyott régi, sem fogadott új hazájuk jogszokásai közt nem találtak megfelelő törvényt, maguk alkottak olyanokat, melyek kiváltságos helyzetükből kifolyó közjogi állásuknak és a nyert privilegiumok alapján keletkezett közigazdasági és társadalmi viszonyoknak megfelelőek, és végre hogy kiegészítő jogul rendszeren az ő viszonyaiknak leginkább megfelelő anyajogkönyveket vettek alkalmazásba.

A törvényeket rendszeren a szükség szüli. Alig lehet valamiből alaposabban megítélni egy kornak állami, társadalmi, erkölcsi viszonyait, mint törvényeiből. A mely törvény nem felel meg a közélet tényleges igényeinek, azt okvetetlenül meg kell változtatni és a jogelet fejlődésében ezen változtatást folytonosan látjuk. Particularis jogainknak részletes megismerése ezen szempontból igen tanulságos lehetne.

A hazánkba letelepedett németek egyes rajainak származási helyét nem ismerjük. Csak magában a Szepességben a németeknek három különböző csoportja van.

Az alsó-magyarországi bányavárosoknak, az erdélyi Királyföldnek tömegesen lakó németjei és az egyes városokat alapítók külön-külön csoportokat alkotnak. Eredetük helyére vehetne némi világot a különböző tájszólásoknak egymással és a németországiakkal összehasonlítása; de véleményem szerint ezen még fel nem derített kérdést particularis jogainknak egymás közt és a külföld hasonló jogaival való részletes összehasonlítása által oldhatnók meg. Ehhez óhajtottam szerény tanulmányommal járulni.

